

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

GLOBALIZACIJA IN ZAPOSLENOST

Ljubljana, februar 2004

ALEŠ MARJETIČ

IZJAVA

Študent ALEŠ MARJETIČ izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom dr. MARKA JAKLIČA in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis:

KAZALO

UVOD	1
1 GLOBALIZACIJA IN ZAPOSLENOST	3
1.1 Mednarodna menjava in delavci v industrijsko razvitih državah	3
1.1.1 Mednarodna menjava in nekvalificirani delavci	4
1.1.2 Proizvodna specializacija in njene posledice	7
1.1.3 Usmeritev k proizvodom in storitvam z višjo dodano vrednostjo	9
1.2 Globalni primanjkljaj visoko izobražene delovne sile	13
1.2.1 Empirično ugotavljanje pomanjkanja kadra	14
1.2.2 Kratkoročne premostitve pomanjkanja kadrov	16
1.2.3 Dolgoročno načrtovanje kadrov na Irskem	17
1.3 Razvoj informacijske tehnologije in njen vpliv na delavce	19
1.3.1 Tehnologija in naraščanje razlik med delavci	20
1.3.2 Mobilnost delovnih nalog	21
2 DEJANSKO DOGAJANJE NA SVETOVNIH TRGIH DELA	23
2.1 Razmere na svetovnih trgih dela	24
2.2 Stanje na trgih dela tranzicijskih držav	26
2.3 Trg dela in značilnosti gospodarstev držav OECD	29
3 MIGRACIJE IN NJIHOV VPLIV NA ZAPOSLENOST	31
3.1 Dejavniki migracij	31
3.2 Trendi in strukture migracij	32
3.3 Vplivi migracij na položaj delavcev	34
3.4 Fiskalni učinki migracij	38
SKLEP	41
LITERATURA	43
VIRI	44

UVOD

Globalizacija kot proces povezovanja posameznih gospodarskih aktivnosti, vključno z mednarodno menjavo, poteka pravzaprav že zelo dolgo. Vendar pa je po letu 1980 zaznavna vse večja intenziteta medsebojnega povezovanja gospodarstev, kar je posledično vplivalo ne samo na rast obsega mednarodnih ekonomskih aktivnosti, temveč tudi na večjo soodvisnost med gospodarstvi in njihovimi ekonomskimi subjekti. Trend liberalizacije mednarodne menjave je še dodatno pripomogel k njenemu skokovitemu razvoju. Pomembno vlogo v procesu globalizacije pa imata nedvomno tudi občutno znižanje transportnih stroškov in bliskovit razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki sta procesu mednarodnega ekonomskega povezovanja dala še dodaten »pospešek«. Vzporedno z naraščanjem obsega mednarodnih ekonomskih aktivnosti postaja vse bolj pomembna tudi vloga velikih multinacionalnih podjetij, kar dokazuje dejstvo, da sedemdeset odstotkov celotne svetovne trgovine obvladuje petsto največjih mednarodnih korporacij (The Case Against the Global Economy, 2001, str. 70). Mednarodno povezovanje jim omogoča privilegiran položaj v primerjavi z agenti, kot so na primer potrošniki, nacionalne vlade in delovna sila, katerih aktivnosti niso v tolikšni meri povezane (bodisi zaradi politično-zgodovinskih razlogov ali pa morda značilnosti omenjenih subjektov prispevajo k temu, da niso razvile ustreznih mehanizmov, ki bi jim omogočali povezovanje v obsegu, v kakršnem se povezujejo podjetja). Zdi se, da hitrost in intenziteta sprememb na področju mednarodnega ekonomskega udejstvovanja najbolj prizadenejo tiste subjekte, ki se nenadnim zasukom v dogajanjih niso zmogli hitro in uspešno prilagoditi. Naraščanje števila brezposelnih pa napeljuje na misel, da so prav nekateri delavci tisti, ki se niso uspešno prilagodili spremembam na področju ekonomskih aktivnosti.

Namen tega diplomskega dela je z različnih zornih kotov prikazati oziroma opozoriti, v kolikšni meri in na kakšen način je globalizacija mednarodnih ekonomskih aktivnosti vplivala na spremembo položaja delavcev. Medtem ko je v določenih sektorjih gospodarstva opazno naraščanje števila delovnih mest, pa je za druge gospodarske panoge značilno upadanje obsega ekonomskih aktivnosti, kar se posledično kaže v manjšem številu delovnih mest. Primerjalne (konkurenčne) prednosti posameznih gospodarstev so omogočile razvoj specializacije na tistih gospodarskih področjih, kjer je država oziroma podjetje uspešnejše od svojih konkurentov. Proizvodna specializacija na podlagi konkurenčnih prednosti pa je vplivala na to, da so posamezna gospodarstva postala izvozniki oziroma uvozniki posameznih proizvodov in storitev. Tako je v kontekstu svetovnega gospodarstva očitno, da so gospodarsko razvita območja praviloma postala izvozniki proizvodov in storitev z visoko dodano vrednostjo, kar pa je imelo določene negativne posledice predvsem za tiste delavce, ki so zaposleni v delovno intenzivnih proizvodnih sektorjih.

Po drugi strani pa je liberalizacija mednarodnih ekonomskih tokov pripomogla k razvoju gospodarstev, ki bi brez nje zaradi relativno redkih proizvodnih dejavnikov na teh območjih (kot sta na primer kapital in know-how¹) le težka dohajala gospodarski razvoj.

V prvi točki diplomskega dela bom zato skušal predstaviti vpliv globalizacije na delavce in posledično tudi zaposlenost, predvsem z vidika dognanj teorij mednarodne menjave v povezavi z dejanskimi posledicami njene liberalizacije. Na primeru industrijsko razvitih gospodarstev, ki se najbolj opazno zavzemajo za liberalizacijo mednarodnih trgovinskih odnosov, bom prikazal upad aktivnosti nekaterih gospodarskih dejavnosti ter rast drugih in vpliv tovrstnih sprememb na delavce (predvsem z vidika zaposlenosti). Razvoj tehnologije in novih načinov poslovanja posameznih podjetij zahteva tudi ustrezno izobraženo delovno silo, zato sem v tej točki osvetlil tudi problem pomanjkanja ustreznih kadrov. Prvi del diplomske naloge pa zaključujem s prikazom mobilnosti posameznih delovnih nalog in možnih posledic za delavce.

V nadaljevanju bom pozornost namenil predvsem dejanskemu (trenutnemu) dogajanju na svetovnih trgih dela. V zvezi s tem se naslanjam predvsem na trge dela tranzicijskih držav (kamor številne klasifikacije uvrščajo tudi Slovenijo) in trge dela industrijsko razvitih gospodarstev (predvsem ekonomsko najmočnejše regije iz skupine OECD). Ta točka se v glavnem naslanja na prikaz posameznih statistik, povezanih z gospodarsko aktivnostjo in posledično brezposelnostjo.

Glede na to, da občutno znižanje transportnih stroškov omogoča večjo mobilnost delavcev, pa diplomsko nalogo zaključujem z ugotavljanjem vpliva migracij na položaj delavcev oziroma zaposlenost. Na tem mestu skušam predvsem prikazati sorazmerje med priseljevanjem delavcev iz tujine in zaposlenostjo domačih delavcev. Ker pa lahko priseljenci obremenijo državni proračun (izkoriščanje ugodnosti, ki jih delavcem oziroma prebivalcem nudi »socialna« država), sem želel opozoriti še na fiskalne učinke migracij in tudi s tega zornega kota prikazati njihov vpliv na položaj delavcev.

¹ Know-how so specifična znanja, sposobnosti ali izkušnje, ki podjetju zagotavljajo določene konkurenčne prednosti .

1 GLOBALIZACIJA IN ZAPOSLENOST

Proces globalizacije se po številnih definicijah nanaša predvsem na liberalizacijo mednarodne menjave (Streeten, 2000, str. 18). Prosta mednarodna menjava pa se – ob prostem pretoku blaga in storitev čez meje posameznih gospodarskih prostorov – tesno navezuje tudi na pretok proizvodnih dejavnikov, kapitala in tehnologije. Posledica liberalizacije trgovinskih odnosov se kaže tudi kot internacionalizacija proizvodnje, ki je poleg skokovitega razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije po mnenju številnih strokovnjakov v zadnjih dveh desetletjih glavni nosilec procesa globalizacije.

Teorije mednarodne menjave njene koristi pojasnjujejo predvsem z vidika celotnega gospodarstva. Agregatne koristi, ki jih je posamezno gospodarstvo deležno ob razvoju proste mednarodne menjave, so višje kot izgube zaradi nje. Proizvodna specializacija zaradi relativnega obilja posameznega proizvodnega dejavnika, ki je posledica večje intenzitete mednarodnih trgovinskih odnosov, pa omogoča večjo agregatno potrošnjo kot pred tem v zaprtem gospodarstvu. Zato je mednarodna menjava koristna za celotno gospodarstvo (točka potrošnega ravnotežja ob enakem razpoložljivem obsegu proizvodnih dejavnikov leži višje kot v avtarkičnem gospodarstvu) in tudi za posameznike, saj se njihov realni dohodek zaradi padca cen zviša (Economics, 1990, str. 781).

Eden od najpomembnejših proizvodnih dejavnikov, tako v proizvodnji proizvodov kot storitev, je nedvomno delo. Zato lahko utemeljeno pričakujemo vpliv globalizacije na spremembo materialnega položaja lastnikov proizvodnega dejavnika dela, to je delavcev. Posledice mednarodne menjave praviloma občutijo kot spremembo obsega zaposlenosti, standardov dela ali vrednosti njihovega dohodka.

Ker so bile v preteklem obdobju najbolj očitne pobudnice proste mednarodne menjave predvsem industrijsko razvite države, bom v naslednji točki predstavil posledice tovrstnih gospodarskih aktivnosti za delavce gospodarsko razvitejših področij.

1.1 Mednarodna menjava in delavci v industrijsko razvitih državah

Ena od najbolj vidnih teženj k razvoju prostih mednarodnih trgovinskih odnosov je nastanek Sporazuma o severnoameriškem področju proste trgovine (NAFTA²), ki naj bi ugodno vplival na razvoj mednarodnih trgovinskih odnosov in posledično na rast števila delovnih mest v državah podpisnicah (Združene države Amerike, Kanada in Mehika).

Odstranitev ovir za razvoj proste mednarodne menjave med drugim vpliva tudi na povečanje konkurence v delovno intenzivnih gospodarskih panogah, kot je na primer proizvodnja tekstilnih izdelkov.

² North American Free Trade Agreement.

Konkurenca se zaostri predvsem na račun prostega uvoza iz držav, kjer prevladuje cenejša delovna sila. Nižja cena uvoženih tekstilnih izdelkov bo praviloma pozitivno vplivala na rast povpraševanja po teh uvoženih proizvodih v primerjavi z istovrstnimi domačimi. Da bi domača podjetja kar najuspešneje konkurirala cenenim uvoženim izdelkom, se morajo prilagajati z zniževanjem proizvodnih stroškov in posledično nižjo ceno. Nižjo ceno delovno intenzivnih proizvodov je kratkoročno moč doseči predvsem z zniževanjem stroškov dela (oziroma plač delavcev), dolgoročno pa lahko prilagajanje konkurenčnim razmeram povzroči tudi znižanje obsega zaposlenih (oziroma odpuščanje delavcev).

Izguba zaposlitve zaradi takšnih razlogov je opazna tudi pri sporazumu NAFTA. Ameriški inštitut za ekonomsko politiko je v nedavni študiji z naslovom *The High Price of Free Trade* navedel oceno, da je neto izguba, ki se nanaša na omenjeni sporazum, 879.280 delovnih mest (Forth Worth Star – Telegram, 2003). Poleg tega je zaradi liberalizacije trgovine in ugodnejšega uvoza v obdobju od leta 2000 do 12. decembra leta 2003 zaposlitev v proizvodnem sektorju izgubilo več kot 2,5 milijona ljudi (Forth Worth Star – Telegram, 2003).

Pri tem je treba poudariti, da se izguba zaposlitve v tem primeru nanaša predvsem na delavce z nižjo izobrazbo, ki so praviloma zaposleni v proizvodnih (delovno intenzivnih) gospodarskih sektorjih. Nižje izobraženi delavci so zaradi proste mednarodne menjave in cenejšega uvoza delovno intenzivnih proizvodov deležni nižje nagrade (oziroma dohodka). Če se podjetje ne odzove³ primerno na impulze s trga, je posledica lahko tudi izguba zaposlitve.

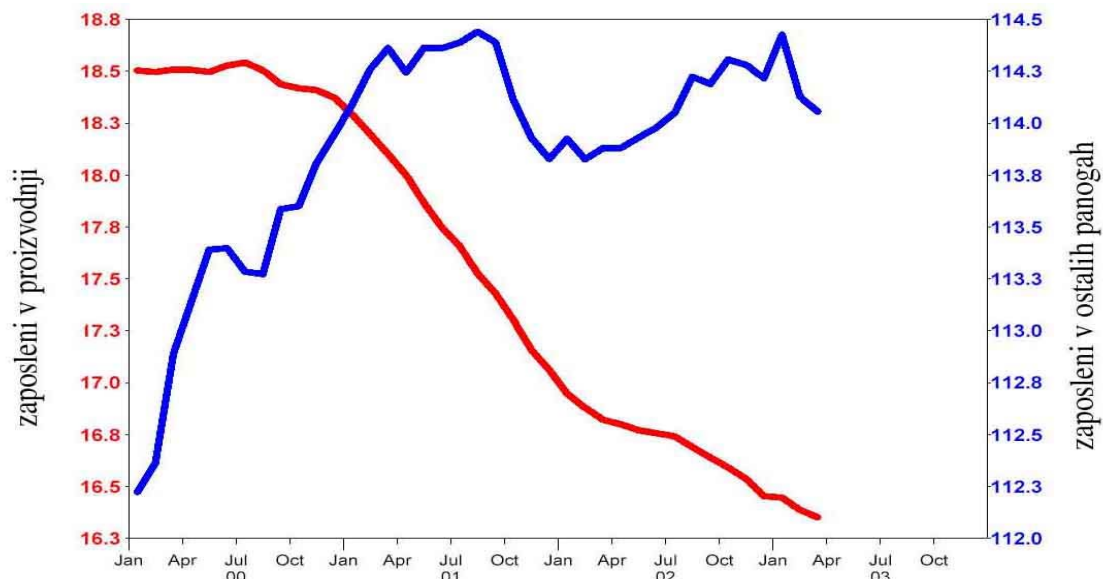
1.1.1 Mednarodna menjava in nekvalificirani delavci

Slika 1 prikazuje nasprotje med gibanjem števila zaposlenih delavcev v proizvodnem sektorju in številom zaposlenih delavcev v ostalih gospodarskih sektorjih.

Medtem ko je iz slike razvidno naraščanje števila zaposlenih v ostalih gospodarskih panogah, pa je v proizvodnem sektorju očiten intenziven upad števila delovnih mest po posameznih četrtletjih v obdobju od leta 2000 do konca leta 2003.

³ Primeren odziv na povečano cenovno konkurenco je lahko tudi selitev proizvodnih obratov na območja s poceni delovno silo, vendar posledic takšnega ravnanja v nalogi ne obravnavam podrobneje.

Slika 1: Gibanje zaposlenosti v proizvodnem sektorju v primerjavi s številom zaposlenih v ostalih gospodarskih panogah ZDA (v milijonih delavcev)

Vir: National Association of Manufacturers, Employment Situation, 2003.

Ob predpostavki, da je proizvodni sektor gospodarstva delovno intenziven (kar pomeni, da cena proizvodnega dejavnika dela prispeva pomemben delež k celotnim proizvodnim stroškom), je cena dela eden od pomembnejših dejavnikov zagotavljanja konkurenčne prednosti. Ker pa je cena nekvalificiranega dela v industrijsko razvitih državah praviloma višja kot v primerljivih industrijskih panogah manj razvitih gospodarstev, je prav to eden od temeljnih razlogov za krčenje obsega proizvodnje delovno intenzivnih proizvodov.

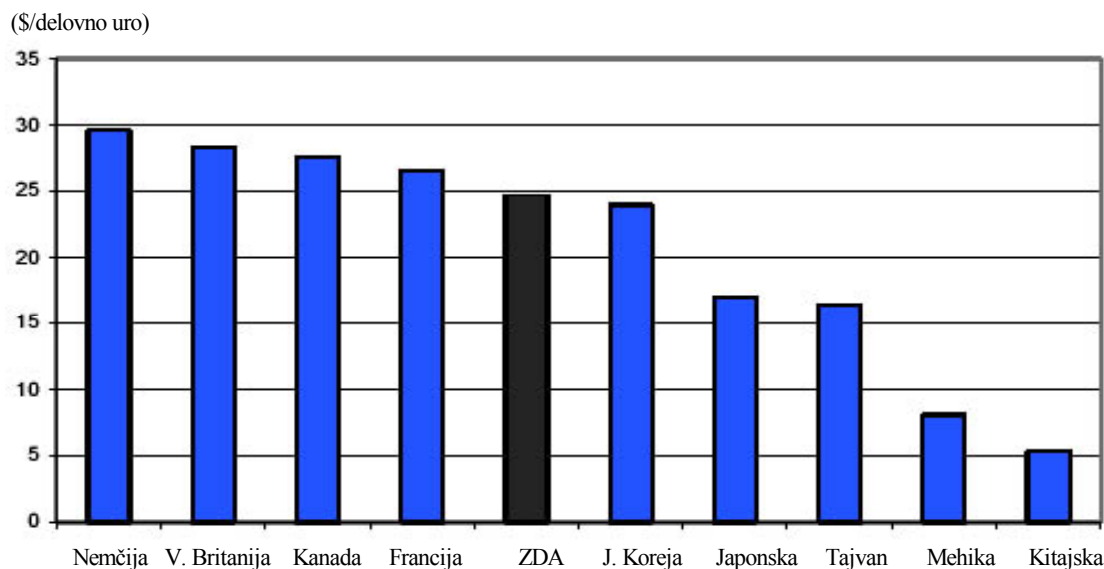
Da bi podjetja iz razvitih držav, pri katerih cena nekvalificiranega dela pomembno vpliva na celotne stroške, ostala konkurenčna, imajo na voljo nekaj možnosti (Worsening American Income Inequality, 1996, str. 17):

- znižujejo lahko plače nekvalificiranih delavcev (odvisno tudi od sindikatov in zakonsko določene minimalne plače),
- selijo svoje proizvodne obrate na geografska območja s poceni delovno silo,
- specializirajo se lahko za proizvodnjo izdelkov/storitev, pri katerih cena manj izobražene delovne sile ne igra tako velike vloge ali pa
- poceni delovno silo nadomestijo z uporabo novih tehnologij; posledica njihove uporabe se v tem primeru pokaže predvsem v zmanjšanju števila zaposlenih nekvalificiranih delavcev na račun novih tehnologij.

Ker je zagotavljanje konkurenčnosti delovno intenzivnih proizvodov gospodarsko razvitih držav z zniževanjem plač nekvalificiranih delavcev skoraj nemogoče, podjetja teh držav izkoriščajo predvsem preostale načine. Da industrijsko razvita gospodarstva težko

konkurirajo s poceni delovno silo in posledično nižjo ceno enostavnih (standardiziranih) proizvodov, prikazuje tudi naslednja slika.

Slika 2: Stroški dela v letu 2002, ki se nanašajo na izdelavo enega proizvoda
(v ameriških dolarjih)

*Slika temelji na tistih stroških dela, ki se nanašajo na plače za proizvedeno enoto proizvoda

Vir: How Structural Costs Imposed on U. S. Manufacturers Harm Workers, 2003, str. 11.

Iz slike 2 je razvidno, da so stroški dela proizvodnje ene enote proizvoda v industrijsko razvitih gospodarstvih neprimerno višji kot stroški dela za proizvodnjo primerljivih proizvodov v manj razvitih gospodarstvih. Tako so stroški dela za proizvodnjo ene enote proizvoda v Nemčiji skoraj šestkrat, v Združenih državah Amerike pa petkrat višji kot na Kitajskem.

Glede na opisano velikansko razliko v ceni nizko kvalificirane delovne sile ne čudi, da si proizvajalci delovno intenzivnih proizvodov prizadevajo za uvedbo omejevalnih trgovinskih ukrepov, ki naj bi vsaj deloma prizanesli delavcem gospodarsko razvitih področij.

Delovno silo v delovno intenzivnih sektorjih je mogoče zaščititi z uvedbo carinskih in drugih trgovinskih ukrepov, ki omejujejo prost pritok cenejšega uvoza. Na tak način se je ameriška vlada odzvala na cenejši uvoz iz Kitajske, ki se je v preteklem letu povečal za približno 25 odstotkov (Washington Post, 2003). Sprejela je ukrepe, ki omejujejo uvoz nekaterih tekstilnih izdelkov z območja Kitajske, in na ta način skušala pred izgubo dohodka in zaposlitve zaščititi del domače, predvsem nižje kvalificirane, delovne sile. Povečanje nagrade proizvodnega dejavnika, ki se intenzivno uporablja v zaščiteni proizvodnji, je tudi v skladu s Stolper-Samuelsonovim teoremom. Najpomembnejša

ugotovitev tega teorema je, da carina povečuje plačilo (nagrado) tistega proizvodnega dejavnika, ki se intenzivno uporablja v proizvodnji, zaščiteni pred izvozom (Kumar, 2001, str. 246). Uvedba omejevalnih ukrepov v trgovinskih odnosih po eni strani sicer ugodno vpliva na rast zaslužka proizvodnih dejavnikov, ki so značilni za proizvodnjo uvoznih proizvodov, vendar pa istočasno prispeva k zmanjšanju koristi⁴, ki bi jih bili potrošniki sicer deležni ob razvoju proste mednarodne menjave.

Vendar tudi ob uvedbi omejevalnih ukrepov ni nujno, da bodo nižje kvalificirani delavci deležni kakšnih koristi. To trditev potrjuje tudi izjava Alana Greenspana, ki pravi, da je ob uvedbi ukrepov, ki omejujejo uvoz cenejših tekstilnih izdelkov s Kitajske, velika verjetnost zamenjave tega blaga z uvoženimi izdelki z drugih gospodarskih območij, kjer prav tako prevladuje poceni delovna sila. Za izboljšanje položaja prizadetih delavcev je potrebno dodatno izobraževanje in priučitev na nova, bolj zahtevna delovna mesta (Washington Post, 2003).

1.1.2 Proizvodna specializacija in njene posledice

Ker prosta mednarodna menjava omogoča proizvodno specializacijo, se države specializirajo za proizvodnjo tistih proizvodov in storitev, pri katerih dosegajo konkurenčne prednosti. Na sliki 2 je bilo prikazano, da so stroški dela na Kitajskem neprimerno nižji od stroškov dela na gospodarsko razvitih področjih, zato se Kitajska lažje specializira za proizvodnjo delovno intenzivnih proizvodov. Povezavo med proizvodno specializacijo, posledično večjo konkurenčnostjo in rastom izvoza delovno intenzivnih proizvodov kaže naslednja tabela.

Tabela 1: Gibanje izvoza dokončanih tekstilnih proizvodov dveh največjih izvoznic
(v tisočih ameriških dolarjev)

Država	1997	1998	1999	2000	2001
Kitajska	2.686.807	2.649.234	2.875.598	3.438.335	3.687.667
Pakistan	956.924	1.088.206	1.204.799	1.354.148	1.497.565

Vir: International Trade Center, International Trade Statistics, 2003.

⁴ Manjša korist za potrošnike bi bila v tem primeru predvsem posledica zamenjave cenejših uvoženih proizvodov z dražjimi domačimi.

Iz tabele 1 je moč razbrati, da je prednost poceni delovne sile prispevala k večji konkurenčnosti in večanju izvoza dokončanih tekstilnih proizvodov v obeh državah.

Na Kitajskem se je v obdobju od leta 1997 do leta 2001 izvoz tekstilnih izdelkov vsako leto povečal v povprečju za 7,5 odstotka.

Tabela 2: Gibanje uvoza dokončanih tekstilnih proizvodov največjih uvoznic
(v tisočih ameriških dolarjev)

Država	1997	1998	1999	2000	2001
Amerika	2.999.315	3.592.272	4.180.635	4.828.591	5.143.427
Japonska	1.372.962	1.166.820	1.336.250	1.618.014	1.670.787
Velika Britanija	817.072	927.440	964.067	1.037.330	1.106.615

Vir: International Trade Center, International Trade Statistics, 2003.

Tabela 2 prikazuje trend rasti uvoza dokončanih tekstilnih proizvodov za tri industrijsko razvita gospodarstva. Najvišja rast uvoza tekstilnih izdelkov med razvitimi gospodarstvi je opazna prav pri ZDA, saj se je uvoz v obdobju od leta 1997 do leta 2001 povečal kar za 71,49 odstotka (vsako leto v povprečju za 14,29 odstotka). Večji uvoz v tem gospodarskem sektorju pa je prispeval k izgubi nekvalificiranih delovnih mest. V obdobju od leta 1997 do januarja 2002 je bilo v ameriškem sektorju proizvodnje tekstilnih izdelkov zaprtih tristo tovarn, kar pomeni izgubo več kot 230 tisoč delovnih mest (Chinese Textile Imports ..., 2003).

Pozitiven učinek proste trgovine se kljub izgubi delovnih mest kaže predvsem v nižjih cenah uvoženih proizvodov, kar pa odseva v višjem obsegu agregatne potrošnje na račun cenejšega uvoza. Dodatnega pozitivnega učinka proste trgovine pa je po dognanjih teoretskih modelov (HOS, Ricardova teorija) deležna tudi država, ki izvažata delovno intenzivne proizvode (v tem primeru tekstilne izdelke); zaradi rasti povpraševanja po izvoznih proizvodih bo ugodne stimulacije deležno tudi njihovo povpraševanje po uvoznih proizvodih s področij industrijsko razvitejših gospodarstev.

1.1.3 Usmeritev k proizvodom in storitvam z višjo dodano vrednostjo

Večje povpraševanje po proizvodih v izvoznem sektorju bi praviloma moralo imeti pozitivne posledice za bolj izobražene delavce (v našem primeru tiste delavce, ki so zaposleni v proizvodnji tehnološko bolj zahtevnih proizvodov in storitev). Pozitivni učinki proste trgovine se za zaposlene v izvozno naravnanih gospodarskih panogah lahko kažejo v obliki rasti zaslužka proizvodnega dejavnika dela (dohodka) in ob dolgoročnejšem povečanju povpraševanja tudi v zvišanju števila razpoložljivih delovnih mest v tem gospodarskem sektorju.

Gospodarske panoge, ki so v ekspanziji, praviloma uporabljajo drugačne kombinacije proizvodnih dejavnikov kot tisti sektorji gospodarstva, za katere je značilno krčenje obsega dejavnosti. V našem primeru je ekspanzija značilna za področja gospodarstva, ki proizvajajo produkte z višjo dodano vrednostjo (na primer telekomunikacijske pripomočke in programske aplikacije), aktivnosti pa so v upadu v delovno intenzivnem gospodarskem sektorju (tekstilna industrija).

Dolgoročno lahko pričakujemo dve vrsti posledic (Burtless, 1996, str. 17):

- Zaradi povečanega povpraševanja po izvoznih proizvodih (tehnološko zahtevnejših) bo naraslo povpraševanje⁵ po višje izobraženih delavcih, kar bo – če vsi ostali dejavniki ostanejo nespremenjeni – dolgoročno prispevalo k povečanju njihovih dohodkov.
- V delovno intenzivnih panogah pa lahko zaradi nižjega povpraševanja podjetij (kapital, prej lociran v delovno intenzivnih sektorjih, se dolgoročno seli v donosnejše gospodarske sektorje ali pa v države s poceni delovno silo) po manj izobraženem kadru dolgoročno pričakujemo upad dohodka in/ali števila delovnih mest.

⁵ Zvišalo se bo tudi povpraševanje po kapitalsko intenzivnih tehnologijah, vendar tega podrobneje ne obravnavam.

Tabela 3: Zaposleni v proizvodnem in storitvenem gospodarskem sektorju
(za obdobje od 1989 do 1999, v odstotkih glede na celotno delovno silo ZDA)

	1989	1999
Zaposleni v proizvodnem sektorju (v %)	18,1	14,3
Zaposleni v storitvenem sektorju (v %)	32,2	38,3

* Storitveni sektor v tem primeru vključuje tudi procesiranje informacij, razvijanje računalniških in ostalih tehnološko naravnanih aplikacij, ki so predmet mednarodne trgovine, in zato v tem primeru relevantne.

Vir: Job Growth in the 1990s: A Retrospect, 2000, str. 8.

Iz tabele 3 je razvidno, da se je odstotek zaposlenih v proizvodnem sektorju glede na celotno zaposleno populacijo ZDA znižal, hkrati pa se je povečal odstotek zaposlenih v storitvenem sektorju (vključno z informacijskimi in telekomunikacijskimi storitvami). Podatkov, ki bi natančneje prikazovali, v kolikšni meri je rast intenzitete mednarodnih trgovinskih odnosov prispevala k tem gibanjem, nisem imel na razpolago. Vendar pa vseeno lahko domnevam, da je k upadu zaposlenosti v prvem in rasti v drugem gospodarskem sektorju v veliki meri prispevala globalizacija (prek liberalizacije trgovinskih tokov in tokov kapitala ter prek razvoja tehnologije).

Še bolj jasno sliko o tem, kako se gospodarstvo specializira za produkcijo proizvodov in storitev z visoko dodano vrednostjo, lahko dobimo ob pogledu na irsko gospodarstvo. Zanj je značilno, da je svojo specializacijo usmerilo (tudi ob izdatni pomoči vlade z ustvarjanjem ustreznega poslovnega okolja, ki privablja visokotehnološke tuje multinacionalke) v proizvodnjo visokotehnoloških proizvodov, kot sta na primer razvoj in izdelava programskih aplikacij in opreme.

Tabela 4: Delež visoko izobražene delovne sile v celotni populaciji (v %) in povprečna rast stopnje zaposlenosti visoko izobraženih delavcev (v %)

	1982-85	1986-90	1991-95
Rast stopnje zaposlenosti	157,9	138,5	84,8
Delež v celotni populaciji	9,3	24,1	33,3

*Delež in stopnja rasti zaposlenosti veljata za domača visokotehnološka podjetja.

Vir: Globalisation and fragmentation, 1999, str. 23.

Tabela 5: Izvoz proizvodov in storitev z visoko dodano vrednostjo (v % glede na celotni obseg izvoza).

	1974-78	1979-83	1984-88	1989-93	1994-97
Delež izvoza v celotnem izvozu	5,15	9,24	19,00	17,93	20,83

Vir: Globalisation and fragmentation, 1999, str. 21.

Iz tabele 4 je razvidno naraščanje deleža zaposlenih visoko izobraženih delavcev glede na celotno delovno silo, iz česar lahko sklepamo, da gre za rast obsega tistih gospodarskih dejavnosti, katerih proizvodi in storitve imajo visoko dodano vrednost. Zaradi specializacije za tovrstno proizvodnjo, pri kateri ima Irska očitno določene konkurenčne prednosti v primerjavi s tekmicami, se je lahko povečal izvoz. Tabela 5 pokaže, da se je izvoz proizvodov in storitev z visoko dodano vrednostjo od leta 1974 do 1997 povečal za 15,68 odstotne točke.

Strnjene ugotovitve o posledicah liberalizacije mednarodne menjave v skladu s teorijo in prakso bom skušal predstaviti v naslednjih točkah:

1. Sprostitev mednarodnih trgovinskih odnosov prispeva k povečanju koristi in dohodkov nekaterih delavcev, medtem ko se pri drugih, zlasti nekvalificiranih, korist zmanjša; zaradi manjšega povpraševanja po tovrstni delovni sili se nižajo tudi dohodki (dolgoročno gledano pa so lahko tudi ob zaposlitev). Z agregatnega stališča pa so koristi, ki jih prinaša liberalizacija trgovine za nacionalna gospodarstva, večje od izgub, ki jih povzroči (Suranovic, 1997, str. 109–115).
2. Koristi in izgube koristi so razporejene skozi daljše časovno obdobje. Nekateri delavci bodo sicer ob zaposlitev, vendar pa jim bo dolgoročno gledano mednarodna menjava prinašala koristi (gre predvsem za visoko izobražene delavce, ki ob izgubi zaposlitve najdejo zaposlitev v propulzivnem gospodarskem sektorju). Tako je študija ameriškega Inštituta za mednarodno ekonomijo⁶ pokazala, da je 69 odstotkov ljudi, ki so od leta 1979 do leta 1999 izgubili zaposlitev zaradi poceni uvoženih izdelkov (v neproizvodnih gospodarskih sektorjih), našlo novo zaposlitev (Stolen Jobs, 2003, str. 15).
3. Za številne delavce se izgube zaradi proste trgovine pojavijo prej kot njene koristi (poleg neizobraženih delavcev, ki so izgubili zaposlitev/dohodek, bodo izgube koristi občutili tudi visoko izobraženi delavci, in sicer v obdobju, ko iščejo novo – bolje plačano – zaposlitev).
4. Izgubo koristi delavcev v uvoznih sektorjih gospodarstev je lažje zaznati (odstranitev trgovinskih ovir je najbolj neposredno zaznavna prav v teh sektorjih) kot izboljšanje položaja delavcev, katerih koristi so se ob intenzifikaciji mednarodne trgovine povečale.
5. Večjih koristi od mednarodne menjave bodo zaradi povečanja dohodka praviloma deležni predvsem bolj izobraženi, mlajši in bolj prilagodljivi delavci. Mlajši delavci bodo bolj verjetno razpolagali z znanji, po katerih je povpraševanje v izvoznih (propulzivnih) gospodarskih sektorjih. Prav tako bodo koristi od menjave deležni tudi tisti delavci gospodarskih sektorjev, katerih aktivnosti so sicer v upadu, ki se bodo dodatno izobraževali in pridobili nova znanja (zaradi novih znanj bodo lažje poiskali bolj plačano zaposlitev).

⁶ Institute for International Economics.

1.2 Globalni primanjkljaj visoko izobražene delovne sile

Iz slike 2 (na str. 6) lahko razberemo, da razvita gospodarstva le težka konkurirajo Kitajski ali pa na primer Mehiki, vsaj kar zadeva prednosti pri proizvodnih stroških dela. Zato je nujno, da se – poleg sicer možne selitve svojih proizvodnih obratov na območja s poceni delovno silo – osredotočijo na razvoj proizvodov in storitev z visoko dodano vrednostjo. Samo na ta način lahko, ob svoji relativno dragi nizko kvalificirani delovni sili, izkoriščajo prednosti mednarodne menjave. Raziskave, razvoj, izdelava in komercializacija so dejavnosti, ki so še posebno pomembne za uspešno »lansiranje« tovrstnih proizvodov in storitev. Seveda pa te dejavnosti niso mogoče brez visoko izobraženih delavcev, ki imajo specializirana znanja (bodisi menedžerska ali kakšna druga specifična visoko strokovna znanja), potrebna za njihovo uspešno udeležanje (A study for the Expert Group on Future Skills Needs, 2003, str. 8).

Globalizacija mednarodnih trgov in proizvodnih dejavnosti ter padec cen v prometu pomembno vplivajo na to, da na število potrebnega visoko kvalificiranega kadra ne gledamo samo v nacionalnem, temveč v globalnem kontekstu. Dodatno pa globalno potrebo po strokovnjakih intenzivira nezadržen razvoj tehnologije, ki s svojimi možnostmi (predvsem na informacijsko-komunikacijskem področju) omogoča takojšnje sodelovanje in povezanost strokovnjakov, razpršenih po različnih delih zemeljske oble. Na primer, ob pomoči računalniških omrežij lahko podjetje v Kaliforniji izdelava programsko aplikacijo, jo pošlje na dodatno razvijanje k svojim strokovnjakom na Irsko, od tod pa gre naprej na dodatno implementiranje na Japonsko. Naslednje jutro pa je aplikacija že na voljo naročniku v Kaliforniji (Zaidi, 2003, str. 4). Vidimo torej, da so rešitve, ki so se še pred dvajsetimi leti zdele popolnoma nemogoče, danes postale nekaj povsem običajnega.

Da posamezna podjetja kar najbolje izkoristijo prednosti tehnologije, globalizacije produkcije in trga, pa potrebujejo ustrezno (praviloma visoko) izobraženo delovno silo. V devetdesetih letih in na prehodu v novo tisočletje pa se je pri dejavnostih številnih podjetij pokazalo pomanjkanje ustreznih kadrov, kar dokazuje tudi sprememba odnosa do imigrantov v državah, ki občutijo takšno pomanjkanje (Cohen, 2002, str. 16):

- Avstralija je sprejela ukrepe, ki omogočajo lažji vstop v državo visoko izobraženim imigrantom.
- Singapurska vlada daje davčne spodbude podjetjem, ki pripeljejo potrebne strokovnjake iz drugih držav.
- Visokotehnološka industrija v ZDA je v veliki meri odvisna tudi od tujih strokovnjakov, ki jim vlada prek posebne migracijske politike olajša vstop v državo.

1.2.1 Empirično ugotavljanje pomanjkanja kadra

Na podlagi raziskave za obdobje⁷ od leta 1995 do 1998 sta avtorja Zaidi in Cohen prikazala, v katerih poklicih je bilo pomanjkanje kadrov največje (ob upoštevanju časa, potrebnega za pridobitev posameznih znanj, lahko predvidimo pomanjkanje tudi v bližnji prihodnosti). Rezultati raziskave za izbrane države so prikazani v spodnji tabeli.

Tabela 6: Indikatorji pomanjkanja posameznih kadrov (po posameznih državah, za obdobje 1995–1998)

DRŽAVA	POKLIC	VREDNOST INDIKATORJA
Avstralija	Računalniški strokovnjaki	4,33
	Medicinske sestre	3,67
	Prodajalci	2,33
Nemčija	Strokovnjaki za programiranje	4,33
	Gostinsko osebje	2,00
	Administrativni uslužbenci	2,33
Singapur	Strokovnjaki s tehničnimi znanji	4,67
	Prodajalci	3,33
Združene države Amerike	Strokovnjaki za analizo poslovanja	3,75
	Medicinske sestre	3,25
	Računalniški strokovnjaki	4,25
Velika Britanija	Računalniški strokovnjaki	4,33
	Gostinsko osebje	2,33
	Prodajalci	2,00

Vir: Global Skill Shortages, 2002, str. 52.

Metodike raziskave ne bom podrobneje predstavljal, skušal pa bom opozoriti predvsem na to, v katerih poklicih je pomanjkanje kadra najbolj verjetno. Indikator ima lahko vrednost od 1 do 5.

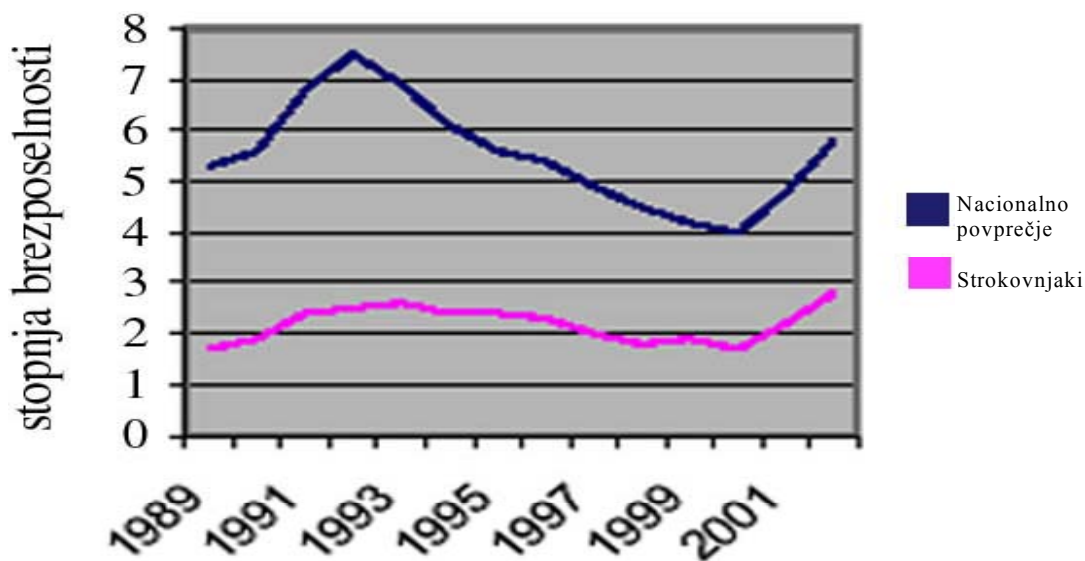
⁷ Ker novejša raziskava istih avtorjev za obdobje od leta 1998 do 2001 ne prikazuje indikatorjev posameznih poklicev, temveč samo skupin poklicev, jo dodajam v prilogi. Tukaj želim samo opozoriti, da so rezultati novejših raziskav podobni zgornjim; v obeh primerih je opazno pomanjkanje strokovnjakov z menedžerskimi sposobnostmi in strokovnjakov na področju informacijske tehnologije.

Višja je vrednost indikatorja, bolj verjetno je pomanjkanje kadrov posamezne stroke; najbolj verjetno pa je pomanjkanje tistih kadrov, ki imajo vrednosti indikatorja med 3,67 in 4,67.

Upošteva je podatke iz tabele 6 in vrednosti indikatorjev po posameznih poklicih lahko povzamem, da je pomanjkanje kadrov čutiti predvsem v poklicih, kjer prevladuje visoko izobražena delovna sila (v tem primeru predvsem na področju informacijske tehnologije in menedžerskih sposobnosti). Medtem ko bi bilo pomanjkanje manj izobraženega kadra (na primer gostinskega osebja ali administratorjev) lažje zaobiti, pa so posledice pomanjkanja visoko izobraženih kadrov veliko bolj občutne, saj je za priučitev strokovnjakov potrebno relativno veliko časa.

Na tem mestu naj samo še opozorim, da je pri posameznih kadrih kljub relativno visokim stopnjam brezposelnosti na ravni nacionalnega gospodarstva zaznati njihovo nezadostno razpoložljivost.

Slika 3: Gibanje stopnje brezposelnosti med strokovnjaki in na ravni nacionalnega gospodarstva (ZDA, v %)

*Stopnja brezposelnosti se nanaša na strokovnjake s področja fizike, računalništva, optične in elektronske opreme, kontrole letenja in plovbe, zdravniške oskrbe in podobno.

Vir: Globalization, Skill Shortages and Surpluses in the New Economy, 2003, str. 13.

Tudi v letih 1989–1992, ko se je brezposelnost na ravni nacionalnega gospodarstva hitro povečevala, se je stopnja brezposelnosti med strokovnjaki povečevala le postopoma in ne v tako veliki meri, kot je bilo značilno za nacionalno gospodarstvo. Celo v letu 2002, ko se je stopnja brezposelnosti na nacionalni ravni spet hitro zvišala na 5,8 odstotka, je bila med strokovnjaki samo triodstotna (Cohen, 2003, str. 13).

Stopnja brezposelnosti pri posameznih kadrih nam implicitno pokaže, kakšno je povpraševanje po njem. Tako lahko ob zgornji sliki sklepamo, da je povpraševanje po strokovnem kadru v primerjavi s povpraševanjem po ostalih delavcih večje (stopnja brezposelnosti pri strokovnjakih je namreč občutno manjša od primerljivega nacionalnega povprečja), kar pa se lahko v prihodnje dodatno odrazi tudi v pomanjkanju tovrstnih kadrov. Takšni situaciji smo lahko priča na primer v Veliki Britaniji, kjer kljub upadu rasti informacijsko-telekomunikacijskega sektorja in nizki stopnji brezposelnosti informacijskih delavcev v številnih podjetjih še vedno primanjkuje ustreznega kadra (IT skills shortages persists despite economic slowdown, 2003, str. 19).

1.2.2 Kratkoročne premostitve pomanjkanja kadra

Pomanjkanje visoko izobraženega kadra je še posebno opazno v sektorjih, ki so tesno povezani z novejšimi tehnologijami. Če podjetju primanjkuje ustreznega kadra (v gospodarskih sektorjih z občutno ekspanzijo), ne more realizirati obsega poslovanja, ki bi ga ob zadostnem številu delavcev lahko.

Kratkoročno se podjetja s pomanjkanjem kadra lahko spoprijemajo na naslednje načine (Cohen, 2002, str. 92):

- Na povečanje povpraševanja se lahko odzovejo z vpeljavo nadurnega dela obstoječih delavcev.
- Uvedejo lahko fleksibilen delovni čas, ki lahko poveča privlačnost nekaterih poklicev, ne da bi se zmanjšala produktivnost delavca.
- Najemajo ustrezne kadre na drugih območjih. Finančne ustanove lahko s pomočjo tehnologije pošiljajo enostavno procesiranje informacij v dodelavo k indijskim podjetjem (outsourcing).
- Kratkoročno pa je pomanjkanje kadrov mogoče premostiti tudi s pritokom imigrantov. Tako je na primer v ameriškem sektorju visoke tehnologije relativno visok delež strokovnjakov iz tujine. Pritok imigrantov je še posebno pomemben v primeru, ko je večina delovne populacije že relativno stare. Takšna situacija nastaja na Škotskem, kjer naj bi do leta 2008 tudi sektorji gospodarstva, katerih aktivnosti upadajo, utrpeli pomanjkanje ustreznega kadra (Onestep ahead, 2003, str. 38).

Da bi podjetja dolgoročno preprečila pomanjkanje ustreznih kadrov, pa se morajo intenzivno povezovati z izobraževalnimi ustanovami (predvsem fakultetami). Na ta način lažje pridobijo kadre z ustreznimi znanji, ki so potrebna za prihodnje poslovanje.

V naslednji točki bom skušal prikazati, kako se s pomanjkanjem specifičnih kadrov spoprijema Irska.

1.2.3 Dolgoročno načrtovanje kadrov na Irskem

Evropska komisija je na podlagi izračunov in trendov ugotovila, da bo evropski trg sektorja biotehnologije leta 2005 vreden sto milijard evrov in da bo do leta 2010 vrednost globalnih potreb po proizvodih in storitvah biotehnološkega sektorja znašala okoli dva tisoč milijard evrov (The Supply and Demand for Skills in the Biotechnology Sector, 2003, str. 1).

Na podlagi dobro razvite farmacevtske industrije (Irška je danes baza številnih multinacionalnih farmacevtskih podjetij) in upošteva, da je sektor biotehnologije velika priložnost za gospodarski razvoj, so se Irci odločili aktivno promovirati razvoj te dejavnosti, ki pa je – ob razviti tehnologiji in infrastrukturi – močno odvisna tudi od ustreznih (predvsem visoko izobraženih) kadrov.

Glede na predviden razvoj grozda Nascent v sektorju biotehnologije so ugotovili, da bo v obdobju 2003–2009 ustvarjenih približno 4.900 novih delovnih mest, za katera bo potrebna izobrazba s področja znanosti, ter tisoč delovnih mest za podporne dejavnosti.

Ekspertna skupina⁸ za potrebe kadrov v prihodnosti je na podlagi študije ugotovila, da bo povpraševanje po visoko izobraženih strokovnjakih na področju kemije, biologije in instrumentalne fizike zelo verjetno večje od ponudbe. Trenutno stanje obstoječih kadrov (vključno s tistimi, ki se zdaj izobražujejo na področju biologije, matematike, fizike) ne bo zadostilo potrebam prihodnjega razvoja. Nezadostno število primernih kadrov pa bi lahko pomenilo, da se sektor biotehnologije ne bo mogel razvijati v skladu z zastavljenim načrtom.

Primanjkljaj ustreznih kadrov v obdobju 2003–2009 na Irskem prikazuje tabela na naslednji strani.

⁸ Expert Group on Future Skill Needs.

Tabela 7: Ponudba kadrov z ustrezno izobrazbo glede na predvidene potrebe
(primanjkljaj v obdobju 2003–2009)

Kvalifikacija	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Doktorat znanosti	106	99	75	39	35	22	16
Magisterij znanosti	57	39	25	15	9	4	4
Diploma s področja znanosti	310	342	374	406	437	468	498
Certifikat znanosti	306	327	348	368	388	407	425
SKUPAJ	779	807	822	828	869	901	943

Vir: A study for the Expert Group on Future Skill Needs, 2003, str. 13.

Iz tabele je razvidno, da je pomanjkanje kadrov z dodiplomsko in podiplomsko izobrazbo precejšnje. Če želi država uspešno razvijati grozd na področju biotehnologije (v skladu z načrtovanim razvojem), bo nujno morala povečati število vpisov na področju biologije, kemije, fizike, matematike ali pa ustrezne kadre zagotoviti na kakšen drug način. Zagotavljanje zadostnega števila primernih delavcev pa dodatno otežuje tudi demografska situacija; obseg razpoložljive mlade delovne sile je čedalje manjši, poleg tega pa se čedalje manj ljudi odloča za študije s področja naravoslovnih znanosti (na dodiplomski, še manj pa na podiplomski ravni).

Irska je predvidela nekaj možnosti za dolgoročno preprečevanje pomanjkanja kadra (The Supply and Demand for Skills in the Biotechnology Sector, 2003, str. 13–30):

- Oblikovanje svetovno znanih centrov znanosti, ki privabljajo najboljše strokovnjake s področja biotehnologije z vsega sveta.
- Izboljšava vpetosti irskih univerz v mednarodne mreže znanja in posledično večja prepoznavnost ter zanimanje za študij na irskih univerzah.
- Popularizacija študija biologije, kemije, fizike in matematike.
- Izboljšava statusa mladih raziskovalcev in izdatnejše štipendiranje.
- Omogočanje lažjega vstopa v državo imigrantom (predvsem tistim strokovnjakom, katerih izobrazba igra ključno vlogo pri razvoju obravnavanih področij).

1.3 Razvoj informacijske tehnologije in njen vpliv na delavce

Tehnološki napredek, ki je pravzaprav gonilna sila globalizacije, pa ni samo omogočil razvoja novih gospodarskih dejavnosti (kot je na primer biotehnologija, kar sem prikazal v prejšnji točki), temveč je v veliki meri vplival na oblikovanje novega razmerja med kapitalom in delavci. Delovne naloge, ki so bile še ne dolgo tega privilegij visoko izobražene delovne sile razvitih gospodarstev (izdelava programske opreme in druge, z informacijsko tehnologijo povezane dejavnosti), so danes veliko bolj mobilne kot pred dvajsetimi leti.

Tako je tudi storitev visoko izobraženega programerja v svetovno znani regiji Silicon Valley⁹ zamenljiva z dosti cenejšo, vendar v znanju ne dosti slabšo, indijsko ali celo kitajsko delovno silo. To trditev lahko podkrepimo z dejstvom, da je med letoma 1999 in 2001 samo v Indiji svoje raziskovalno-razvojne centre odprlo kar 37 multinacionalk s področja informatike, med njimi tudi Microsoft, Sun in Novell (Net Gain for India, 2001, str. 165).

V Indiji, ki je središče informacijske tehnologije, so prihodki od izvoza informacijskih storitev in produktov v letu 2003 znašali 9,5 milijarde dolarjev (71 odstotkov od tega je predstavljal izvoz v Ameriko). Do leta 2008 pa naj se bi izvoz povečal na 77 milijard ameriških dolarjev (od tega 29 milijard dolarjev predstavljajo informacijske storitve), kar bi omogočalo zaposlitev štirih milijonov ljudi v informacijskem sektorju (Indian IT Exports Set for Further Growth, 2003, str. 9).

S tem ko najmočnejše družbe s področja informacijsko-komunikacijske tehnologije odpirajo svoje podružnice na območju manj razvitih gospodarstev, pa ne prispevajo zgolj h gospodarskemu razvoju teh področij, temveč pripomorejo tudi k vse večji negotovosti zaposlitve za visoko kvalificirane informacijske delavce razvitih gospodarstev. Poudariti je treba, da se delavci informacijskega sektorja Indije ne ukvarjajo več zgolj z enostavnim procesiranjem podatkov (kar je bila njihova primarna naloga v preteklosti), ampak je že nakazan razvoj v smeri oblikovanja produktov in storitev z visoko dodano vrednostjo, kar je bilo prej v domeni informacijskih inženirjev razvitih držav.

V naslednjih točkah bom skušal natančneje prikazati vpliv tehnološkega napredka na mobilnost delavcev in naraščanje neenakosti med delavci razvitih gospodarstev.

⁹ Silicijeva dolina je območje v Kaliforniji, ki je znano po velikem številu podjetij informacijskega sektorja. Na tem geografskem območju se je »informacijska revolucija« pravzaprav začela.

1.3.1 Tehnologija in naraščanje razlik med delavci

Za drugo polovico dvajsetega stoletja je bila ob globalizaciji produkcije značilna selitev delovno intenzivne proizvodnje na geografska območja, ki so gradila svoje konkurenčne prednosti predvsem na relativno poceni delovni sili.

Selitev delovno intenzivne proizvodnje v druge regije pa je imela negativen vpliv predvsem na nizko kvalificirane delavce razvitih gospodarstev (nižje plače ali celo izguba delovnih mest). Na tem mestu naj opozorim, da po mnenju številnih strokovnjakov sama globalizacija ni tisti dejavnik, ki bi v največji meri prispeval k poglobljanju neenakosti med delavci, temveč je to povzročil razvoj tehnologije. Podobno ugotavlja tudi študija Williama Clina, ki pojasnjuje, da je bil vpliv tehnološkega napredka na neenakost (dohodkov) med delavci v Ameriki med letoma 1973 in 1993 petkrat večji kot vpliv proste mednarodne menjave (The Economist – Globalisation, 2001, str. 15).

Tabela 8: Silnice poglobljanja neenakosti (glede na vpliv na razmerje med plačami bolj izobraženih delavcev in delavcev z nižjo izobrazbo v ZDA v obdobju 1973–1993, v %)

A. IZENAČUJOČE SILNICE	
Rast ponudbe višje izobraženih delavcev (glede na nižje izobraženo delovno silo)	-40
B. NEIZENAČUJOČE SILNICE	
Trgovina:	7
Nižji transportni in komunikacijski stroški	3
Liberalizacija trgovinskih odnosov	3
Outsourcing	1
Preseljevanje	2
Padec realne vrednosti minimalnih plač	5
Tehnološki napredek	29
Nevključevanje v sindikate	3
Preostale (nepojasnjene) silnice	29
C. NETO UČINEK SILNIC	18

* Neto učinek silnic je 18-odstoten in ga dobimo po naslednjem izračunu:

$$1 * (1-0,4) * 1,03 * 1,03 * 1,01 * 1,02 * 1,05 * 1,03 * 1,29 * 1,29 = 1,18$$

Vir: The Economist – Globalisation, 2001, str. 15.

Iz tabele na prejšnji strani lahko vidimo, da je bilo povečanje razmerja med plačami višje izobraženih delavcev in delavcev z nižjo izobrazbo v obdobju od leta 1973 do 1993 18-odstotno. Povečanje ponudbe bolj izobražene delovne sile glede na ponudbo nižje izobraženih delavcev je delovalo v smeri izenačevanja plač (povečevanje ponudbe prvih vpliva na to, da neizobražena delovna sila postaja relativno redka). Če bi bila rast ponudbe bolj izobražene delovne sile edini dejavnik, ki vpliva na razmerje med plačami, bi se to razmerje znižalo za štirideset odstotkov. Vendar pa so hkrati delovale silnice, ki so obravnavano razmerje med plačami zvišale za 97 odstotkov, kar je dalo končni rezultat – 18 odstotkov neto prirasta.

1.3.2 Mobilnost delovnih nalog

Če je v prejšnjem primeru globalizacija in z njo povezana selitev proizvodnje prizadela predvsem neizobražene delavce, pa »informacijska ekonomija« omogoča selitev tudi drugih od znanja odvisnih nalog.

Matrika 1: Matrika mobilnih nalog in nalog, ki so odvisne od bližine (glede na visoko oziroma nizko kvalificirano delovno silo)

	Izobražena delovna sila	Manj izobražena delovna sila
Opravi (naloge), ki zahtevajo bližino	A	B
Mobilna opravi (naloge)	C	D

Vir: Knowledge Workers, Teleworkers and Plumbers, 2000, str. 19.

Če predpostavimo, da kapital praviloma stremi k čim večjemu dobičku¹⁰, lahko pričakujemo, da bo v informacijski dobi pomembno vlogo igrala tudi naslednja delitev opravil (Knowledge Workers, Teleworkers and Plumbers, 2000, str. 7):

- opravila, ki so odvisna od bližine, in
- opravila, ki za izvedbo ne potrebujejo bližine (jih je mogoče izvajati na daljavo).

¹⁰ Ker kapital izpolnjuje interese lastnikov podjetja, ki praviloma stremijo k čim višjim donosom, lahko pričakujemo selitev mobilnih opravil na območja s cenejšo delovno silo.

V kvadrant D slike 3 sodijo poklici, ki jih lahko opravlja nižje kvalificirana delovna sila, za njihovo izvedbo pa ni potrebna bližina delavcev (gre predvsem za delovno intenzivno proizvodnjo, ki jo opravlja poceni delovna sila). Tovrstni selitvi dela smo priča pri preseljevanju proizvodnje multinacionalk na Kitajsko in druga območja, ki so imela v preteklosti konkurenčne prednosti predvsem v relativno poceni neizobraženi delovni sili.

V kvadrant B so uvrščeni poklici, ki ne zahtevajo veliko znanja, vendar pa je za njihovo izvedbo potrebna bližina delavca. V tem primeru gre predvsem za dejavnosti, kot so frizerske storitve, vodoinštalaterstvo in podobno, ki jih brez neposredne prisotnosti delavca ni mogoče izvajati. Takih storitev kljub razvoju informacijsko-komunikacijske tehnologije ne bo mogoče seliti na območja, kjer je cena storitev nižja. Rast števila delovnih mest v poklicih, ki sodijo v to skupino, je v zadnjem času še zlasti intenzivna. Ameriški urad statistike za delo¹¹ je napovedal 85-odstotno povečanje števila zaposlitev, povezanih z medicinsko oskrbo na domu in drugimi oblikami zdravstvene oskrbe, od leta 1996 do leta 2006 (Looking Ahead, 1998, str. 36).

V kvadrant A sodijo opravila, ki zahtevajo visoko izobrazbo in je za njihovo izvedbo, podobno kot v kvadrantu B, nujna neposredna bližina delavcev. Takšne lastnosti imajo predvsem poklici odvetnik, zdravnik, arhitekt, menedžer in drugi, ki svojih nalog večinoma ne morejo opravljati na daljavo.

Delovna mesta, ki zahtevajo visoko izobraženo delovno silo in za njihovo izvedbo ni potrebna neposredna bližina delavca (kvadrant C), pa so bila do nedavnega v večji meri »privilegij« razvitih gospodarstev. Delovna mesta v tem kvadrantu se nanašajo predvsem na procesiranje informacij, izgradnjo informacijskih sistemov za podjetja, izdelavo računalniških programov ter programskih aplikacij in podobno. Čedalje bolj intenziven razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije in obenem tudi vse bolj kakovostna izobrazba inženirjev na območjih, kjer je cena delovne sile nižja (tudi visoko šolanih informacijskih strokovnjakov), pa se vse bolj kaže tudi v tem, da tovrstni delavci v razvitih gospodarstvih vse bolj izgubljajo svoj privilegiran položaj. To trditev lahko podkrepimo z dejstvom, da informacijska podjetja vse več nalog, ki so bile prej v domeni računalniških strokovnjakov razvitih gospodarstev, dodeljujejo v izvedbo informacijskim inženirjem gospodarsko manj razvitih območij. Ob tem je treba dodatno opozoriti na dejstvo, da infrastruktura v Indiji (kamor se seli velik del svetovne produkcije informacijskih storitev in proizvodov) še ni povsem na ravni razvitih gospodarstev (Net Gain for India, 2001, str. 165). Zato lahko v bližnji prihodnosti, ko bo infrastruktura Indije in Kitajske bolj urejena, pričakujemo dodatno selitev operacij informacijskih podjetij na ta geografska območja in posledično rast negotovosti zaposlitve visoko izobraženih informacijskih inženirjev gospodarsko razvitih območij.

¹¹ Bureau of Labor Statistics.

2 DEJANSKO DOGAJANJE NA SVETOVNIH TRGIH DELA

V prejšnji točki sem skušal osvetliti predvsem teoretično plat mednarodne menjave in njenega vpliva na delavce. Ne glede na to, da teorija praviloma poudarja koristi liberalizacije mednarodne trgovine z vidika nacionalnega gospodarstva, pa je na podlagi njenih dognanj mogoče sklepati, da koristi niso enako porazdeljene med vse delavce. Dodatno je k poglobljanju neenakosti med delavci prispeval tudi tehnološki razvoj, ki prek razvoja novih dejavnosti in novih proizvodnih tehnik nagrajuje predvsem bolj izobražene delavce.

Zdi se torej, da mednarodna menjava in njene posledice za zdaj najbolj prizadenejo nekvalificirane delavce. Vendar tudi njihov položaj lahko opazujemo z različnih zornih kotov. Manj izobraženi delavci gospodarsko razvitih območij so izgubljali zaposlitev predvsem zaradi krčenja obsega delovno intenzivne proizvodnje domačih podjetij in njene selitve na druga geografska območja. Tako so se neposredne investicije (predvsem gospodarsko razvitih držav) v tujino v obdobju 1986–2000 vsako leto v povprečju povečale za 26,2 odstotka, velik del investicij pa se nanaša tudi na selitev delovno intenzivne proizvodnje (Foreign Direct Investment and Labor-Market Outcomes, 2003, str. 1).

Prav selitev proizvodnje v druge regije pa je imela ugoden vpliv na dohodke nekvalificiranih delavcev teh območij. Iz tabele 9 vidimo, da so bile plače delavcev v državah z nizkimi dohodki, zaposlenih v tujih podružnicah, v povprečju dvakrat višje od primerljivih domačih podjetij; v državah s srednje visokimi dohodki pa je bilo to razmerje 1,8.

Tabela 9: Povprečni dohodki delavcev tujih podružnic in povprečni dohodki domačih proizvodnih podjetij (v letu 1994)

	Vse države	Države z visokimi dohodki	Drž. s srednjimi dohodki	Drž. z nizkimi dohodki
Povprečni dohodki pri podružnicah (v tisočih dolarjev)	15,1	32,4	9,5	3,4
Povprečni dohodki v domačih podjetjih (v tisočih dolarjev)	9,9	22,4	5,4	1,7
Razmerje	1,5	1,4	1,8	2,0

Vir: The Economist – Globalisation, 2001, str. 26.

2.1 Razmere na svetovnih trgih dela

Po podatkih Mednarodne delavske organizacije (ILO) se je nezaposlenost v začetku leta 2001 povišala za dvajset milijonov, kar je ob koncu leta 2002 globalno znašalo skupno 180 milijonov nezaposlenih. Najvišjo rast nezaposlenosti zaznavamo med žensko populacijo, ki je zaposlena predvsem v gospodarskih panogah, posebno občutljivih na ekonomske šoke. Rast stopnje brezposelnosti je opazna tudi med mladimi ljudmi, ki so iskali zaposlitev. Poleg tega pa so neugodne gospodarske razmere veliko delavcev prisilile v neformalno zaposlitev. Ker pa so tovrstne službe v veliki meri nepredvidljive in v primerjavi z uradno zaposlitvijo slabše plačane, je prišlo tudi do višanja števila revnih ljudi med zaposlenimi.

Tako ILO ugotavlja, da je bilo ob koncu leta 2002 550 milijonov zaposlenih ljudi, katerih dnevni dohodek je znašal en dolar ali manj. Največjo rast brezposelnosti po letu 2000 opazimo pri industrijsko razvitih državah, število brezposelnih pa se je povečevalo tudi v večini držav v razvoju (glej Tabelo 10).

Tabela 10: Stopnje brezposelnosti po posameznih svetovnih regijah (v %)

	2000	2001	2002
Azija in pacifiške države	3,8	4,1	4,2
Vzhodna Azija	3,2	3,6	4,0
Jugovzhodna Azija	6,0	6,8	6,5
Južna Azija	3,4	3,5	3,4
Industrijsko razvite države	6,1	6,4	6,9
Latinska Amerika	9,7	9,6	9,9
Srednji vzhod in severna Afrika	17,9	18,9	18,0
Subsaharska Afrika	13,7	14,0	14,4
Tranzicijske države	13,5	12,6	13,5

Vir: International Labour Organisation – Recent Labour Market Developments, 2003, str. 1.

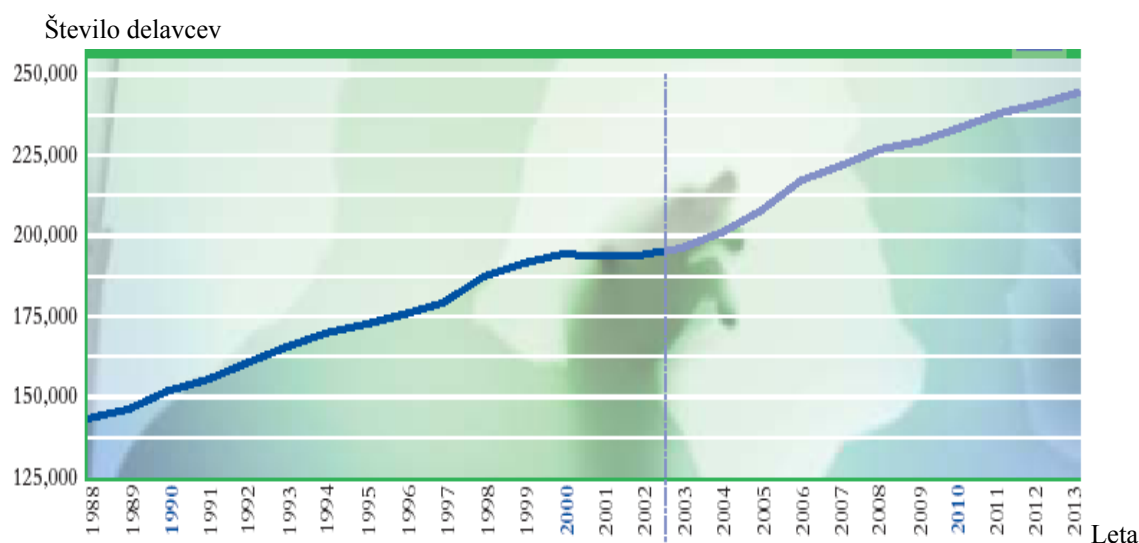
Poslabšanje gospodarske situacije na področju informacijsko-komunikacijske tehnologije spomladi leta 2001 je prispevalo k izrazitemu znižanju zaposlenosti v tem gospodarskem sektorju po vsem svetu.

Zaradi slabših gospodarskih rezultatov industrijsko razvitih držav je v izvozno orientiranih razvijajočih se gospodarstvih prišlo do dodatne rasti brezposelnosti. Najbolj so bili prizadeti delavci v delovno intenzivnih panogah, kot je na primer tekstilna industrija. Glede na to, da so v delovno intenzivnih izvozno usmerjenih podjetjih v večji meri zaposlene ženske, je opazno narasla brezposelnost med ženskami (Global Employment Trends, 2003, str. 1).

Zaradi nepredvidljivih gospodarskih razmer se je število investicij s strani industrijsko razvitih držav močno zmanjšalo, kar je še dodatno prispevalo k rasti brezposelnosti (na primer, v Argentini je stopnja brezposelnosti v letu 2002 presegla dvajset odstotkov).

Dodatno je na poslabšanje razmer v svetovnem gospodarstvu vplival napad na Svetovni trgovinski center, jeseni leta 2001, zaradi katerega je v turizmu brez zaposlitve ostalo 10,5 milijona ljudi. Kljub občutnemu upadu števila zaposlenih v sektorju turizma pa svetovna turistična in potovalna konferenca¹² po umiritvi razmer napoveduje visoko rast v tej gospodarski dejavnosti, kar potrjuje tudi spodnja slika.

Slika 4: Napovedi svetovne rasti števila delovnih mest v sektorju turizma in potovanj
(v tisočih delavcev)

Vir: Blueprint for New Tourism, 2003, str. 5.

Iz slike 4 je razvidno, da bo v prihodnjih letih turizem izredno pomembna gospodarska dejavnost, tako naj bi v letu 2004 svetovni prihodki od turizma znašali 2.294,6 milijarde ameriških dolarjev (Blueprint for New Tourism, 2003, str. 4).

¹² WTTC – World Tourism and Travel Council.

Ker Slovenijo večina klasifikacij¹³ še vedno uvršča med države v tranziciji, bom najprej predstavil dogajanje na trgih dela tranzicijskih držav. Zaradi vse bolj opaznega povezovanja posameznih gospodarstev in njihovega medsebojnega vplivanja (oziroma soodvisnosti), pa bom skušal prikazati tudi trenutno stanje na trgih dela industrijsko razvitih držav.

2.2 Stanje na trgih dela tranzicijskih držav

Nezaposlenost je eden od najbolj perečih problemov tranzicijskih držav srednje in vzhodne Evrope (CEEC), Zveze neodvisnih držav (CIS) ter baltiških držav (BIS). Občutno je narasla v devetdesetih letih prejšnjega stoletja kot posledica ekonomskega prestrukturiranja in gospodarskih reform, ki so bile ob prehodu v nov način izvajanja gospodarskih aktivnosti nujno potrebne.

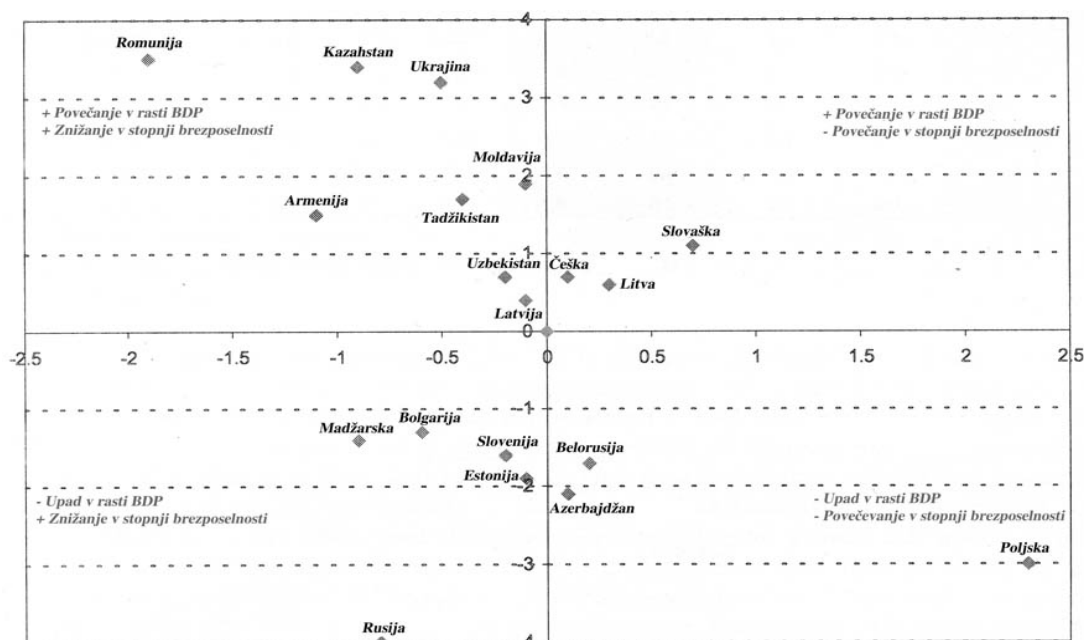
Relativno visoki stopnji nezaposlenosti navkljub, pa lahko v prihodnosti pričakujemo izboljšave predvsem zaradi dveh razlogov (Global Employment Trends, 2003, str. 87):

- Stopnja rodnosti in stopnja rasti delovne sile sta relativno nizki in se še znižujeta, kar naj bi postopoma zmanjšalo pritisk na trg dela (manjša rodnost posledično praviloma pomeni manj delovne sile, za katero bo potrebno ustvariti dodatna delovna mesta).
- V procesu prestrukturiranja gospodarstva so države, kratkoročno gledano, povečale produktivnost in doživele primanjkljaj na področju razpoložljive količine delovnih mest. Dolgoročno pa naj bi prav rast produktivnosti prispevala k znižanju stopnje nezaposlenosti in/ali zvišanju dohodkov, če bodo države ohranile oziroma povečevale trenutno gospodarsko rast.

Kakšne so bile dejanske stopnje rasti bruto domačega proizvoda in stopnje brezposelnosti v letih 2000 in 2001, prikazuje slika 5.

¹³ Klasifikacija Svetovne delavske organizacije (ILO).

Slika 5: Spremembe stopnje rasti bruto domačega dohodka in stopnje brezposelnosti v letih 2000 in 2001 (v % in razliki odstotnih točk)

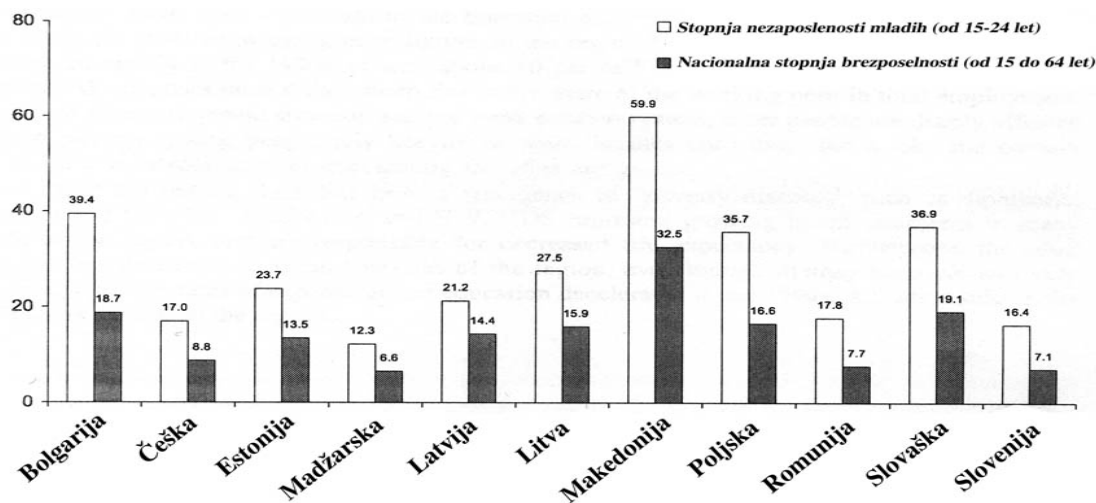
Vir: Global Employment Trends-Employment prospects, 2003, str. 88.

V celoti gledano se je bruto domači proizvod celotne regije v letu 2001 zvišal za pet odstotkov. Na spremembe stopenj rasti BDP so v različnih državah vplivali različni dejavniki; v Rusiji, na primer, je na rast v veliki meri vplivalo domače povpraševanje. Pri Sloveniji in Madžarski, za kateri je v tem obdobju značilen upad rasti, pa je k negativnemu trendu prispevalo manjše povpraševanje po njihovih izvoznih proizvodih predvsem s strani zahodne Evrope. Pozitiven vpliv na stopnjo rasti BDP te regije pa je imelo tudi dejstvo, da tranzicijske države niso pod neposrednim vplivom severnoameriškega gospodarstva, ki je bilo v tem obdobju »v krizi«. Navsezadnje pa je k višjemu bruto domačemu proizvodu teh regij pripomogla tudi rast tokov neposrednih tujih investicij iz industrijsko razvitejših območij.

Iz slike 5 lahko vidimo, da je v letu 2001 v večini držav stopnja brezposelnosti upadla (države na levi strani grafa). Znižala se je tudi v Sloveniji, Bolgariji, Madžarski in Estoniji, in sicer ne glede na nižjo stopnjo rasti bruto domačega proizvoda v primerjavi z letom 2000. Iz priloge 1 pa lahko razberemo, da je v obdobju od leta 1995 do 2001 naraščala tudi vrednost realnih plač v proizvodnji za večino držav. Kljub relativno ugodnim stopnjam brezposelnosti, ki jih te države dosegajo, pa je vseeno treba opozoriti na problem nezaposlenosti mladih ljudi med petnajstim in štiriindvajsetim letom. Po podatkih sodeč (glej sliko 6) je v večini držav stopnja brezposelnosti ljudi med petnajstim in štiriindvajsetim letom dvakrat višja od nacionalnega povprečja. Eden od razlogov za to je verjetno neusklajenost izobrazbe mladih s strukturo potrebnega kadra na trgu dela.

Torej bi bilo za zmanjšanje stopnje brezposelnosti mladih poleg ustvarjanja novih delovnih mest potrebno prilagoditi tudi šolski sistem in ponujati predvsem znanja, po katerih raste povpraševanje na trgih dela.

Slika 6: Stopnje nezaposlenosti mladih v tranzicijskih gospodarstvih (v letu 2000)

Vir: Unemployment in the Transition Economies, 2001, str. 7.

Glede na značilnosti teh gospodarstev lahko v prihodnosti pričakujemo dodatno izboljšanje stanja na področju zaposlenosti, ki pa bo odvisno tudi od tujih neposrednih investicij (če predpostavimo, da sta kapital in know-how v večini tranzicijskih držav relativno redka dejavnika). Stopnje rasti delovne sile bodo ostale nizke oziroma bodo v nekaterih državah celo negativne. Pričakujemo lahko tudi ugodne stopnje rasti BDP¹⁴. Gospodarska rast oziroma rast produktivnosti regije pa bi praviloma morala pozitivno vplivati na večanje števila delovnih mest. V državah CEEC bi do leta 2010 morali ustvariti 73 tisoč novih delovnih mest na leto, da bi dobila zaposlitev vsa delovna sila, ki v posameznem letu stopi na trg dela (Global Employment Trends ..., 2003, str. 95).

V prihodnosti bo vse bolj občuten tudi problem staranja prebivalstva. Večje število upokojencev pomeni dodatno obremenitev pokojninskih sistemov in ponekod, kjer so pokojnine zelo nizke, bo opazno naraščanje revščine med starejšimi ljudmi. Polanec na primer ugotavlja, da bo v Sloveniji čez 25 let že več kot 650 tisoč upokojencev, ob hkratnem zmanjšanju števila delavcev za približno 150 tisoč; kar pomeni, da bo vsak zaposleni delavec poleg družinskih članov preživel še enega upokojenca (Polanec, 2003, str. 16). Mladim ljudem pa bo v prihodnosti verjetno treba zagotoviti primerna delovna mesta, saj bodo v nasprotnem primeru predvsem tisti bolj izobraženi iskali svojo priložnost v industrijsko razvitejših gospodarstvih.

¹⁴Za vlagatelje z industrijsko razvitejših območij postajajo te države zaradi stabilizacije razmer v posameznih gospodarstvih vse bolj zanimive. Neposredne tuje investicije na ta področja so se povečale, kar je eden od pomembnih dejavnikov za prihodnji razvoj.

2.3 Trg dela in značilnosti gospodarstev držav OECD

V prvih letih tega tisočletja je bila agregatna rast bruto domačega proizvoda v večini industrijsko razvitih¹⁵ držav relativno nizka; v letu 2002 je bila 1,7-odstotna (Global Employment Trends, 2003, str. 99). V obdobju od leta 2000 do 2002 se je stopnja nezaposlenosti v večini držav skupine OECD zvišala (tabela 11).

Zaradi nizke gospodarske rasti se je v letu 2002 zvišala nezaposlenost v treh največjih regijah OECD (Japonska, ZDA, Evropa). Tako je bila stopnja nezaposlenosti v EU leta 2001 sicer nižja kot leto prej, vendar pa je v letu 2002 spet narasla na 7,7 odstotka.

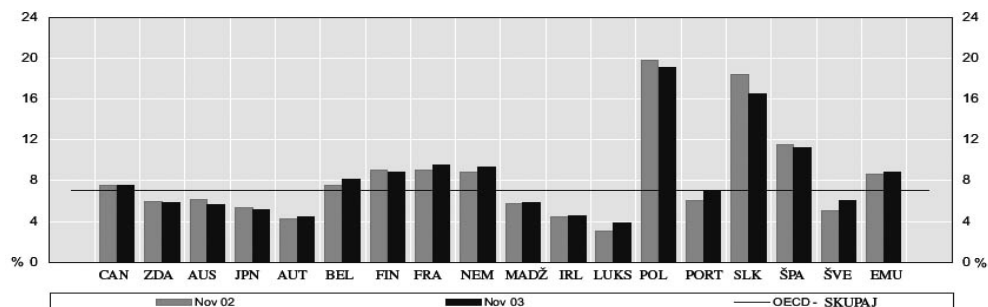
Tabela 11: Povprečne letne stopnje brezposelnosti za izbrane države OECD (v %)

	2000	2001	2002	2003
Italija	10,4	9,4	9,0	8,6
Japonska	4,7	5,0	5,4	5,9
Nova Zelandija	6,0	5,3	5,2	4,7
Norveška	3,4	3,6	3,9	4,5
Švica	2,7	2,6	3,2	n.a.
ZDA	4,0	4,7	5,8	6,1
Evropska unija	7,8	7,4	7,7	8,0

Vir: OECD Main Economic Indicators, 2004, str. 16.

Primerjavo stopenj brezposelnosti meseca novembra leta 2002 in 2003 med državami regije OECD prikazuje slika 7, ki v obliki histograma prikaže njeno rast v EMU¹⁶.

Slika 7: Stopnje brezposelnosti v državah OECD (primerjava stopenj brezposelnosti v mesecu novembru za obdobje 2002–2003, v %)

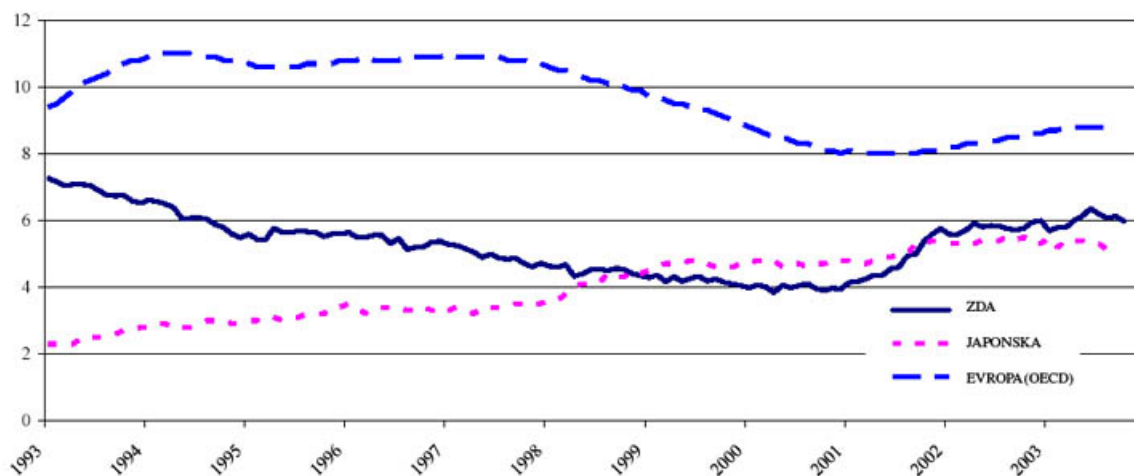

Vir: OECD Main Economic Indicators, 2003, str. 16.

¹⁵ Med industrijsko razvite države uvrščamo države zahodne Evrope (države Evropske unije, Norveška in Švica), Kanado in ZDA, Avstralijo, Novo Zelandijo in Turčijo.

¹⁶ EMU- Evropska monetarna unija

Slika 8: Gibanje stopenj brezposelnosti za izbrane regije OECD v desetletnem obdobju (1993–2003, v %)

Vir: OECD Economic Outlook No. 74, 2003, str. 3.

Iz slike 8 pa lahko razberemo, da je po obdobju naraščanja brezposelnosti že viden trend upadanja stopenj nezaposlenosti v treh ekonomsko najmočnejših regijah OECD. Še bolj obetavne pa so napovedi za prihodnji dve leti, ko naj bi ugodna gospodarska rast v ZDA in postopno tudi na območju Evrope in Japonske prispevala k postopnemu zniževanju brezposelnosti (OECD Economic Outlook No. 74, 2003, str. 1). Napovedi gospodarske rasti in gibanje stopenj brezposelnosti prikazuje tabela 12.

Tabela 12: Napoved realnih rasti bruto domačega proizvoda in stopenj brezposelnosti glavnih regij OECD (v %, v obdobju 2004–2005)

	2004			2005		
	ZDA	Jap	EU	ZDA	Jap	EU
Realna rast BDP	4,2	1,8	1,9	3,8	1,8	2,5
Stopnje brezposelnosti	5,9	5,2	8,1	5,2	5,0	7,9

Vir: OECD Economic Outlook No. 74, 2003, str. 3.

3 MIGRACIJE IN NJIHOV VPLIV NA ZAPOSLENOST

V novejši zgodovini do migracij prihaja predvsem zaradi ekonomskih razlogov. Do leta 1914 vlade mnogih držav niso omejevale pritoka tujcev iz drugih držav, kar je prispevalo tudi k preseljevanju številnih iz Evrope v Severno Ameriko. Prav tako je prišlo do številnih preseljevanj na ozemlju Evrope. Med letoma 1914 in 1945 pa so vlade že začele omejevati priseljevanje tujcev (zlasti v Ameriki, v Evropi pa so države zavračale begunce iz »Hitlerjeve Nemčije«).

Po letu 1945 je prišlo do novih sprememb na področju migracij. V Evropi so vlade spodbujale priseljevanje predvsem zaradi pomanjkanja delovne sile v tistih gospodarskih sektorjih, ki so doživljali ekspanzijo. Zato je prišlo do številnih premikov delovne sile z gospodarsko revnejših območij v bogatejše države. Po letu 1970 pa je bilo priseljevanje spet omejeno. V bogatih državah ni bilo več pomanjkanja delovne sile, poleg tega se je upočasnila tudi intenziteta gospodarske rasti. Recesija je zajela Evropo in Ameriko, kar je še dodatno prispevalo k uvedbi restrikcij na področju priseljevanja. Danes pa nekatere gospodarske velesile spet težijo k manj restriktivni migracijski politiki, ki se nanaša predvsem na visoko izobraženo delovno silo (glej točko 1.2.2, str. 16).

3.1 Dejavniki migracij

Ekonomska teorija predpostavlja, da do migracij prihaja zaradi želje po višji koristi (oziroma njeni maksimizaciji) v preostanku življenja migranta (Effects of Immigration on Labour Markets..., 2003, str. 2). Povprečni migrant se torej za preselitev v drugo državo odloča na podlagi pričakovane potrošnje in drugih dejavnikov (na primer socialno, kulturno okolje ...), ki vplivajo na doseganje želene koristnosti. Odločitev pa vključuje, teoretično gledano, poleg prej naštetega tudi primerjavo pogojev v državi gostiteljici s tistimi v domači državi. Glede na to, da migracija v novejši zgodovini temelji predvsem na ekonomskih motivih, lahko sklepamo, da je najpomembnejši dejavnik pri odločanju višina pričakovanega dohodka. K lažjemu pretoku migrantov dodatno prispeva tudi znižanje stroškov potovanja.

Hatton in Williamson (What Fundamentals Drive World Migration, 2002, str. 20) med ekonomske in demografske dejavnike migracij v zadnjih sto petdesetih letih uvrščata naslednje:

- Vrzel med visokimi dohodki v bogatih državah in nizkimi v revnih.
- Pritisk revščine, ki omejuje emigracije iz zelo revnih držav (kar pojasnjuje, zakaj emigracije v teh državah narastejo, ko se zviša dohodek, kar posledično ugodno vpliva na zniževanje števila revnih ljudi).
- Delež mlade delovne sile v državi gostiteljici in državi, od koder prihajajo emigranti.
- Število na tujem rojenih potomcev emigrantov, ki prebivajo v državi gostiteljici.

Poleg omenjenih dejavnikov pa ključno vlogo pri preseljevanju igra tudi politična zakonodaja na tem področju; poleg ekonomske situacije je bila prav restriktivna zakonodaja tista, ki je v Severni Ameriki močno prispevala k zmanjšanju števila legalno priseljenih ljudi.

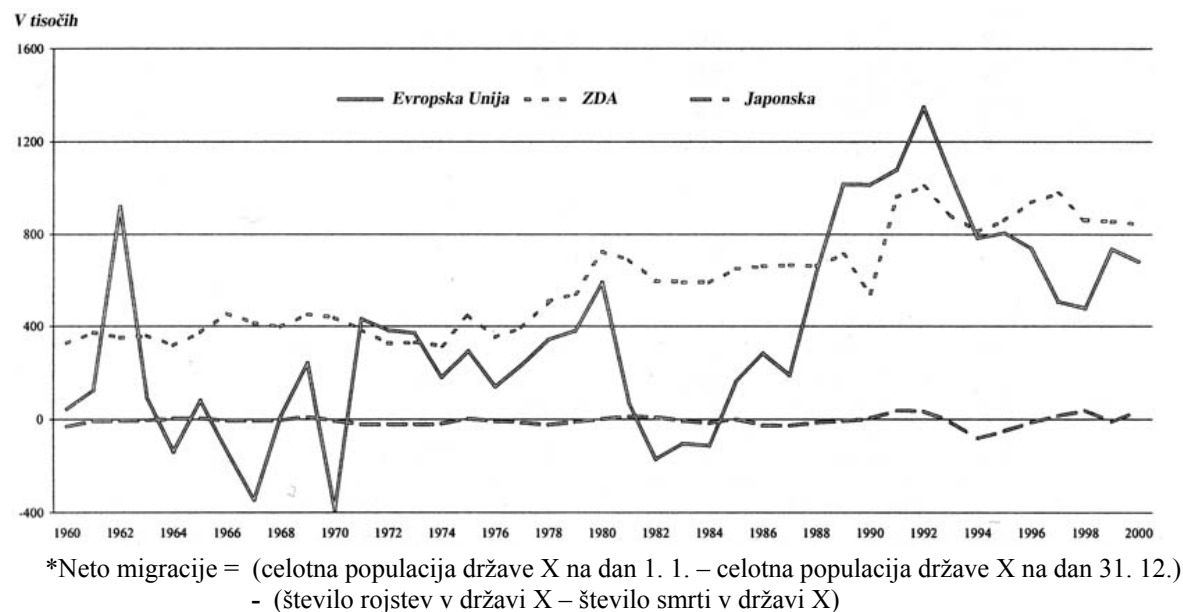
3.2 Trendi in strukture migracij

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila za večino držav članic OECD značilna rast pritoka migrantov (slika 9). V devetdesetih letih pa se je ta trend ustavil.

V Evropski uniji je v letih 1992 in 1993 prišlo do precejšnje rasti neto migracij, kar je bilo predvsem posledica padca »železne zaves« in številnih vojaških spopadov na posameznih območjih. Po letu 1993 pa je tok migracij upadel, in tak trend se je nadaljeval do leta 1998, ko spet začnemo zaznavati naraščanje preseljevanja. V prihodnosti lahko zaradi širitve Evropske unije pričakujemo dodatne migracije z območij srednje in vzhodne Evrope na območja razvitih zahodnih gospodarstev.

V Združenih državah je migracija od sredine sedemdesetih do sredine devetdesetih letih naraščala enakomerno, v zadnjem obdobju pa je v stagnaciji.

Slika 9: Neto migracije v glavnih regijah OECD

Vir: Trends in International Migration, 2001, str. 47.

Opazna je tudi sprememba strukture migracij. Priseljivanje zaradi družinskih razlogov je prevladovalo v »tradicionalnih« imigrantskih državah, kot sta na primer Kanada in Francija¹⁷. Poleg tega se je zaradi številnih vojnih konfliktov v nekaterih državah regije OECD povečalo število priseljencev, ki so zaprosili za azil. Za te je značilno, da se njihovi motivi za priseljivanje razlikujejo od »klasičnih« priseljencev, pri katerih prevladujejo ekonomski vzroki.

Imigracija zaradi iskanja zaposlitve je postala posebno pomembna predvsem v drugi polovici devetdesetih let, ko je bila za gospodarstvo značilna ekspanzija. K temu je v prvi vrsti pripomogel intenziven razvoj v informacijsko-komunikacijskem sektorju, na področju katerega je nekaterim državam primanjkovalo primerno izobraženega kadra. Mednarodno združenje za informacijsko tehnologijo (ITTA¹⁸) je tako v letu 2001 zaznalo primanjkljaj kar 425 tisoč visoko izobraženih delavcev, kar je takrat znašalo približno štiri odstotke vseh delovnih kadrov na tem območju. Tudi v Evropski uniji je istega leta primanjkovalo kar 1,4 milijona delavcev z ustrezno visoko izobrazbo (Effects of Immigration on Labour Markets, 2003, str. 6).

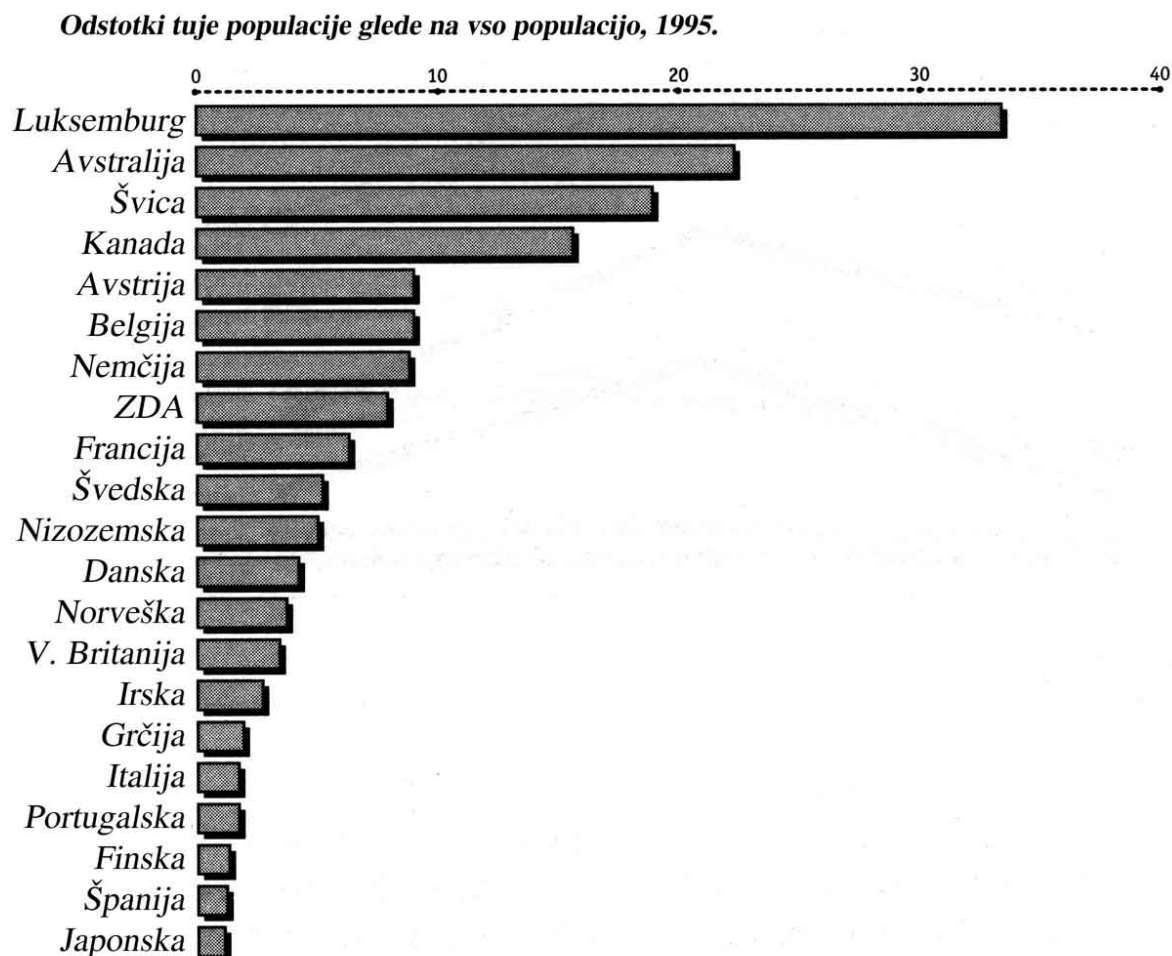
Priseljivanje v dežele OECD zaradi zaposlitve je mogoče opazovati tudi v delovno intenzivnih gospodarskih sektorjih, kot sta gradbeništvo in poljedelstvo (predvsem sezonska zaposlitev). Države, za katere so bile značilne migracije tovrstnega tipa, so predvsem Italija, Španija, Portugalska in Grčija.

Zaradi rasti priseljivanja v osemdesetih in zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je populacija držav članic OECD povečala za štirinajst milijonov, skupno število migrantov na tem območju pa je tako doseglo 58 milijonov. Največ tujih priseljencev, zlasti iz srednje in vzhodne Evrope, je prišlo v države južne Evrope. V Belgiji, Franciji in na Nizozemskem, kjer je delež tujega prebivalstva v celotnem prebivalstvu med najvišjimi v Evropi (slika 10), pa je število tujih priseljencev predvsem zaradi procesa naturalizacije stagniralo.

¹⁷ V Franciji je družinsko povezana imigracija v letu 1999 predstavljala 75 % vseh pritokov priseljencev.

¹⁸ International Technology and Trade Associate

Slika 10: Delež tujega prebivalstva v celotnem prebivalstvu po posameznih državah (1995, v %)

Vir: The Economist: Globalisation, 2001, str. 67.

3.3 Vplivi migracij na položaj delavcev

Najpomembnejše ekonomske posledice imigracij (in tudi emigracij) so praviloma najbolj občutne na trgih dela in v sektorju javnih financ. Ker migracije vplivajo na demografsko strukturo prebivalstva, vključno s starostno strukturo in rodnostjo, bodo njihovi učinki praviloma občutni tudi v prihodnosti.

Migrantom se praviloma bistveno poveča dohodek (zlasti takrat, ko je migracijski motiv ekonomski). Na drugi strani pa so koristi države gostiteljice odvisne predvsem od tega, ali bo t. i. output migrantov presegal njihove dohodke. Preseljevanje ima vpliv tako na trg dela v državi gostiteljici, kot na trg dela v državi izvora migranta.

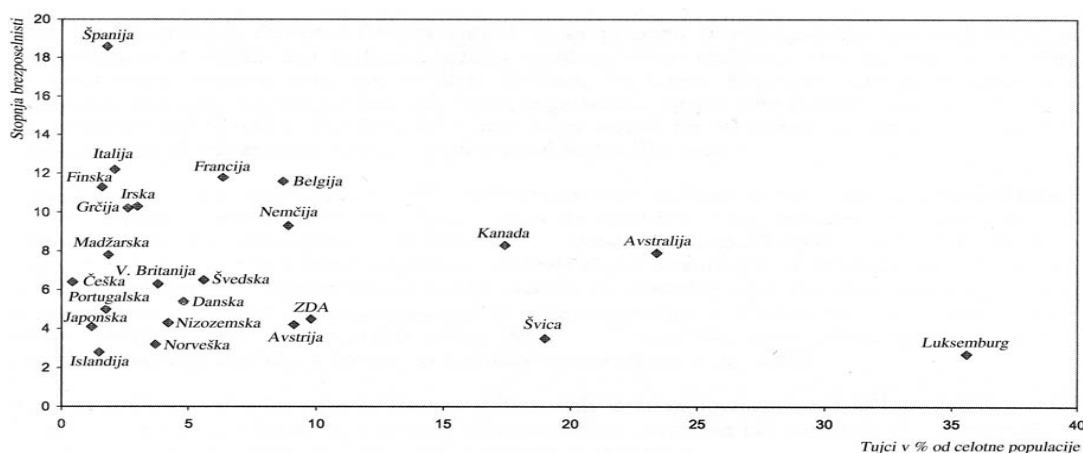
Vpliv imigrantov na plače in zaposlenost ter na celotni output posamezne države pa je odvisen predvsem od značilnosti posameznih trgov dela in njihovih inštitucij (Effects of Immigration on Labour Markets, 2003, str. 8):

- V primeru (homogenega) trga dela, kjer vladajo načela popolne konkurence, so plače določene na podlagi delovanja tržnega mehanizma (kapital in zemlja se ne moreta kratkoročno prilagajati); migracije bodo znižale plače in povečale zaposlenost v državi gostiteljici, čeprav bo v obdobju prilagoditve verjetno prišlo do rasti nezaposlenosti; do nasprotnega učinka pride v državi, od koder imigranti izvirajo.
- Če trgi dela niso tako fleksibilni kot v prvem primeru, bo v državi gostiteljici vpliv na plače in zaposlenost manjši in prilagoditveni učinek bo bolj in dlje časa vplival na gibanje nezaposlenosti; če so bili imigranti v državi izvora nezaposleni, njihov odhod ne bo (občutno) vplival na plače in zaposlenost.

Migracije vplivajo na spremembe izobrazbene strukture in obsega razpoložljive delovne sile, zato lahko pride tudi do sprememb pri povprečnih plačah in strukturi teh plač. Če so imigranti slabše izobraženi kot domača delovna sila, lahko pričakujemo padec plač slabo izobraženih domačih delavcev; vzporedno pa se lahko poveča povpraševanje po višje izobraženih delavcih, katerih plače se praviloma zvišajo. Do rasti realnih plač bolj izobraženih delavcev bo verjetno prišlo tudi zaradi cenejše ponudbe proizvodov in storitev, ki jih proizvajajo nižje izobraženi delavci.

Imigracije povzročajo strah, povezan z rastjo brezposelnosti med domačim prebivalstvom. Iz slike 11, ki prikazuje razmerje med številom imigrantov in ravni brezposelnosti, pa le stežka razberemo povezavo med njima (tudi države, ki imajo visok delež imigrantov v celotnem prebivalstvu, imajo relativno nizke stopnje brezposelnosti).

Slika 11: Imigracije in stopnje brezposelnosti v izbranih državah OECD (1998)

Vir: Effects of Immigration on Labour Markets, 2003, str. 8.

Povezavo med imigracijami in njihovim vplivom na brezposelnost je zelo težko dokazati, kar potrjujejo tudi številne do zdaj izdelane študije:

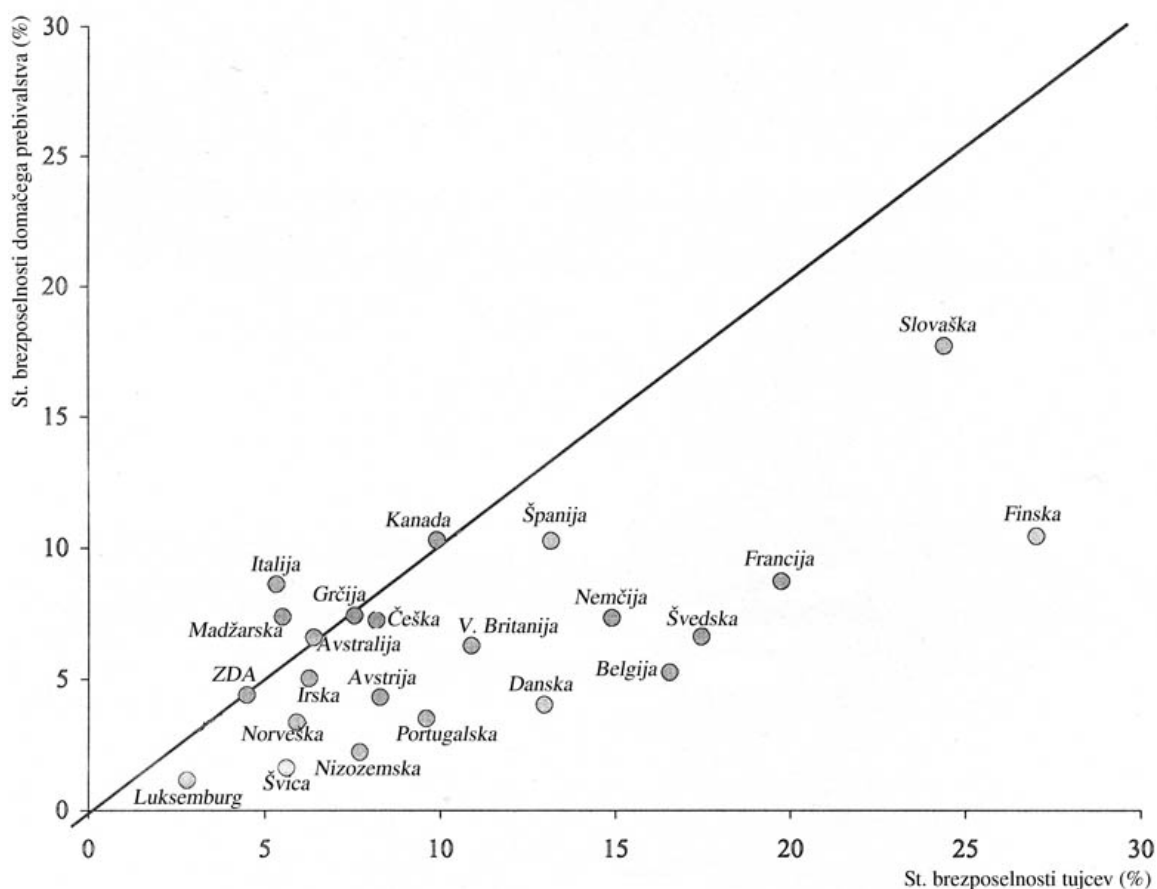
- Muller in Espenshade (1985), avtorja ene od študij, sta ugotavljala vpliv imigracij z mehiškega območja na brezposelnost domačinov v 51 ameriških regijah, kjer je priseljevanje mehiške populacije najbolj intenzivno. Na podlagi raziskave sta ugotovila, da ni občutnega učinka imigracij iz Mehike na nezaposlenost črnske populacije, čeprav je izobrazbena struktura (večinoma gre za slabše izobražene delavce) obeh skupnosti podobna. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi Simon, Moore in Sullivan. V svoji raziskavi iz leta 1993 so s pomočjo regresijske analize ugotovili, da imigracije nimajo občutnega vpliva na gibanje nezaposlenosti.
- Študijo povezanosti med imigracijo in brezposelnostjo sta napravila tudi Muhleisen in Zimmermann (1994). Ovrгла sta hipotezo, da ima število tujih delavcev, zaposlenih v lokalni industriji, močno zaznaven vpliv na nezaposlenost domačih delavcev.

Čeprav zgoraj naštetje in tudi številne druge študije ugotavljajo nizko stopnjo korelacije med imigracijami in zaposlenostjo/brezposelnostjo domačih delavcev s podobno izobrazbeno strukturo, pa teh ugotovitev vseeno ne moremo posploševati. Kratkoročno je ta povezava sicer lahko nezaznavna oziroma rahlo pozitivna, vendar je treba upoštevati tudi dolgoročno korelacijo med tema dvema spremenljivkama. Tako Gross¹⁹ (Three Million Foreigners, Three Million Unemployed, 1999, str. 11) ugotavlja, da ima imigracija v kratkem obdobju sicer zelo majhen (pozitiven) učinek na nezaposlenost domačih delavcev s podobno kvalifikacijo (stroko), vendar pa so njeni dolgoročni učinki večji in predvsem negativni.

Kljub temu pa med imigranti praviloma prevladujejo nekoliko višje stopnje brezposelnosti kot med domačim prebivalstvom, kar prikazuje tudi slika 12 na naslednji strani.

¹⁹ Proučevanje zajema podatke za Francijo v obdobju od leta 1974 do 1995; stopnje delavskih migracij in imigracij zaradi družinskih razlogov.

Slika 12: Stopnje brezposelnosti med imigranti in domačo moško populacijo
(povprečje v letih 1999–2000)

Vir: Effects of Immigration on Labour Markets, 2003, str. 11.

Vendar zgornje ugotovitve, po sliki sodeč, ne gre posploševati na vse države. V Italiji dosegajo imigranti celo nižje stopnje brezposelnosti v primerjavi z domačo populacijo. Razlog za to bi lahko bilo dejstvo, da so imigranti visoko motivirani za iskanje zaposlitve (velika večina emigrira prav zaradi želje po zaposlitvi). V Nemčiji na primer pa je brezposelnost imigrantov krepko nad državnim povprečjem. Razlog morda lahko iščemo v tem, da so imigranti pripadniki bolj »ranljivih«²⁰ skupin delovne sile.

Drugačna pa je stanje imigrantov v IT sektorju, kjer nezadostna domača (ustrezno kvalificirana) delovna sila vpliva na zelo nizko brezposelnost imigrantov (Mobility within Europe, 2002, str. 1). Torej gre praviloma pričakovati nekoliko višjo stopnjo brezposelnosti pri imigrantih z nižjo izobrazbo, po drugi strani pa visoko kvalificirani delavci (imigranti) dosegajo nižje stopnje brezposelnosti v primerjavi s prvimi.

²⁰ Imigranti so v Nemčiji v večji meri zaposleni v gospodarskih sektorjih, ki so še zlasti občutljivi za razmere na trgu. Podjetja v takšnih sektorjih zaradi nezadostne konkurenčnosti znižujejo stroške z odpuščanjem nižje kvalificirane delovne sile, kar pa vpliva na brezposelnost imigrantov.

3.4 Fiskalni učinki migracij

Fiskalne učinke migracij bom skušal predstaviti predvsem z zornega kota, ki izvira iz »skrbi« domačega prebivalstva za dodatno obremenitev državnega proračuna in posledično negativnih učinkov na blaginjo nacije.

Med domačimi prebivalci posameznih držav namreč že dolgo časa obstaja strah²¹, da bo pritok imigrantov in njihova udeležba pri pravicah, zagotovljenih z obstojem »socialne države«, znižal njihov življenjski standard ali na kakšen drug način negativno vplival na blaginjo, doseženo pred prihodom priseljencev. Upravičeno se lahko vprašamo, ali je tak strah, ki je med drugim izdatno prispeval k uvedbi številnih omejevalnih ukrepov v zvezi s pritoki imigrantov, utemeljen?

Dejstvu, da tako priseljenci kot domačini trošijo državni denar in izkoriščajo različne ugodnosti socialne države, ne moremo oporekati. Opozarjam pa, da so imigranti prav tako kot domačini tudi davkoplačevalci (posredno ali neposredno) in da tudi oni prispevajo določen delež v državni proračun, iz katerega se praviloma financirajo številne javne storitve in ugodnosti za obe skupini prebivalstva. Če se je zaradi cenejše/ustreznejše (bolj konkurenčne) delovne sile (imigrantov) povečala konkurenčnost posameznih podjetij, bo to zelo verjetno prispevalo k boljšim poslovnim rezultatom takih podjetij. Zato lahko pričakujemo tudi višji nacionalni bruto proizvod, kar verjetno še dodatno vpliva na rast dohodkov vlade iz naslova davkov in drugih dajatev. Na ta način se lahko vladni prihodki povečajo celo bolj kot z neposrednim obdavčevanjem priseljencev.

Vendar pa je treba tudi na tem področju upoštevati precej medsebojno povezanih dejavnikov, da bi lahko natančneje prikazali, v kolikšni meri imigracije pripomorejo k pozitivnim oziroma negativnim učinkom na blaginjo državljanov socialne države.

Tako so fiskalni učinki imigracij odvisni vsaj od naslednjih dejavnikov: značilnosti imigrantov (tip zaposlitve, raven njihovih dohodkov ...), fleksibilnosti posameznega trga dela in institucij na tem trgu, splošnih ekonomskih pogojev in tako naprej.

Številne razprave poudarjajo privlačnost zahodnoevropskih držav, ki je posledica dosežene blaginje in visoke stopnje razvitosti socialne države. To naj bi po številnih razpravah sodeč (EU Enlargement and the Future of the Welfare State, 2001, vol. 49) privabljal številne imigrante iz vzhodne in srednje Evrope, še zlasti po priključitvi novih članic evropski integraciji.

²¹ Z razvojem »socialne države«, ki naj bi prebivalcem zagotavljala dodatne pravice na področju zdravstva, dela, socialne pomoči in drugih olajšav za bivanje v posamezni državi, se je povečalo število potencialnih imigrantov za vstop v takšne države. Zato matični prebivalci svoj strah gradijo na predpostavki, da bodo zaradi večjega števila imigrantov prikrajšani pri izkoriščanju bonitet socialne države, ki so jih bili prej deležni samo oni.

To naj bi pri zahodnoevropskih državah sprožilo željo po prilagoditvi socialnih koristi na tak način, da bi zmanjšale vstop novih imigrantov (gre torej za zniževanje »ugodnosti« socialne države). Po tem scenariju bi bilo slabo izobraženo domače prebivalstvo prizadeto ne samo zaradi nižjih plač in možnosti za zaposlovanje kot posledice pritoka cenejše delovne sile, ampak tudi zaradi zniževanja ugodnosti socialne države. Tovrstne učinke imigracij sta s pomočjo empiričnih raziskav dokazala ekonomista Razin in Sadka (Interactions between international migration and the welfare state, 2000, str. 11).

Podobno tudi Alesina (1998) ugotavlja, da je povečevanje števila etničnih skupnosti v ameriških mestih v negativnem razmerju s ponudbo javnih dobrin in storitev (izobraževanje, ceste, knjižnice, komunalne službe ...). Če malo ugibamo, lahko rečemo, da v tem primeru pritok imigrantov, ki povzroči povečanje števila etničnih skupnosti v ameriških mestih, prispeva k rasti cene javnih dobrin in obenem k zniževanju obsega brezplačnih dobrin in storitev.

Po drugi strani pa številne študije prihajajo do ugotovitev, ki so nasprotne obravnavanim negativnim povezavam med povečevanjem števila priseljencev in zniževanjem ugodnosti socialne države. Rodrik v svoji študiji (Effects of Immigration on Labour Markets, 2003, str. 20) obravnava državno pomoč (ugodnosti socialne države) kot socialno varnost za tiste ljudi, ki najbolj občutijo posledice eksternih gospodarskih šokov (Rodrik se s tem navezuje predvsem na šoke v gospodarstvu, ki so posledica intenzivne globalizacije gospodarstev). Rezultati njegove raziskave so pokazali, da bolj odprta gospodarstva več porabijo za socialno varnost (blaginja).

Odprtost gospodarstva se v tem primeru ne kaže samo kot delež trgovine v nacionalnem bruto proizvodu, temveč vključuje tudi odprtost v smislu pretoka imigrantov oziroma mobilnost delovne sile v širšem smislu. Zato lahko pričakujemo, da bo večja mobilnost delovne sile (vključno z imigracijami) prispevala k višjim izdatkom za socialno varnost ter druge dobrine in storitve, ki naj bi jih zagotavljala socialna država. Predpostavimo lahko, da bodo povečane zahteve domačih delavcev po socialni zaščiti oziroma varnosti zaradi soočanja s številnimi nevarnostmi, ki so posledica globalizacije, prispevale k povečanju socialne varnosti za veliko večino delavcev (torej tudi za priseljene delavce, ki izpolnjujejo kriterije, potrebne za uživanje socialnih programov in drugih ugodnosti, ki jih daje socialna država). Na ta način bi se torej ugodnosti socialne države povečale za vse udeležence, in ne samo za skupino domačih delavcev, ki zahteva višjo socialno varnost.

Dobra stran tega je tudi to, da lahko večji pritisk na državo glede njenega zagotavljanja socialne varnosti in drugih podobnih programov vpliva na razvoj bolj kakovostnih in stroškovno preudarnih socialnih programov.

Za merjenje fiskalnih učinkov imigracij strokovnjaki uporabljajo dva pristopa:

- statičnega in
- dinamičnega.

Statični pristop je lahko do določene mere zavajajoč, ker ne upošteva učinkov imigracij v daljšem časovnem obdobju. Na primer, šoloobvezni imigranti sicer obremenjujejo državni proračun, saj izkoriščajo izobraževalne storitve (brezplačne osnovne šole) in druge pripadajoče socialne transferje (pomoč pri plačilu vrtcev), vendar po drugi strani ti priseljenci po končanem izobraževanju postanejo delavci in plačujejo davke. Tako so lahko, splošno gledano, njihovi prispevki v državni proračun precej večji od brezplačnih uslug, ki so jih deležni med šolanjem. Če so imigranti takoj ob vstopu v državo in začetku dela plačniki davkov, prispevajo k znižanju obremenitve državnega proračuna (vsaj z njihove strani). Vendar pa kasneje v življenju postanejo prejemniki pokojnin, tako da je lahko skupen prispevek k proračunu nižji, kot se zdi na prvi pogled.

Dinamični pristop k merjenju fiskalnih učinkov imigracij pa upošteva proračunske obremenitve oziroma olajšave od prihoda priseljencev pa do konca njihovega življenja. Ta pristop je pomemben, ker lahko z merjenjem plačil davkov imigrantov ugotavljamo njihov dolgoročni učinek na pokojninske sisteme (ker ne vključuje samo trenutnih prispevkov imigrantov v državni proračun kot statični pristop, ampak tudi prihodnje prejemanje pokojnin).

Zgornje razlage nisem podajal z namenom, da bi se podrobneje spuščal v obravnavo metodike proučevanja fiskalnih učinkov migracij, ampak sem zgolj želel opozoriti na pomembnost časovnega okvira, v katerem proučujemo ta vpliv.

Rad bi opozoril še na odnos med imigranti in staranjem domače populacije, ki je zaznaven dolgoročno v primeru, da imajo imigranti višjo stopnjo rodnosti kot domača populacija (torej tudi sprememba starostne strukture prebivalstva vpliva na obremenitev oziroma razbremenitev proračuna). Na primer, v Nemčiji opravljena raziskava je pokazala, da je pozitiven vpliv posameznega imigranta na socialno varnost skoraj dvakrat večji kot »prispevek« novorojenega nemškega otroka. Razlog je to, da imigranti takoj po prihodu plačujejo socialne prispevke in imajo več otrok (v primerjavi s povprečnim številom otrok nemške družine), zato se ugodnosti, ki jih ponuja socialna država, raztezajo na daljše obdobje oziroma prenašajo na naslednjo generacijo.

SKLEP

Diplomska naloga potrjuje tezo, da je globalizacija in z njo povezana liberalizacija mednarodne menjave vplivala na spremembo položaja lastnikov proizvodnega dejavnika dela, to je delavcev. Medtem ko je za industrijsko razvita gospodarstva značilno krčenje obsega delovno intenzivne proizvodnje in posledično izguba zaposlitve v teh gospodarskih sektorjih, pa je v manj razvitih gospodarstvih prav internacionalizacija delovno intenzivne proizvodnje prispevala k rasti dohodkov nekvalificiranih delavcev. Tako je bilo ugotovljeno, da je bil dohodek v tujih podružnicah dvakrat višji od primerljivih domačih proizvodnih podjetij nerazvitih držav.

Globalizacija mednarodnih ekonomskih aktivnosti je v veliki meri prispevala k temu, da so se razvita gospodarstva praviloma usmerila k proizvodom in storitvam z visoko dodano vrednostjo, kar pa je imelo ugoden vpliv predvsem na visoko izobražene delavce, ki imajo ustrezna znanja za razvoj in izdelavo takšnih produktov. Še več, ugotovljeno je bilo celo, da je tehnologija – in z njo povezan razvoj novih dejavnosti – prispevala celo k pomanjkanju kadrov določene kvalifikacije in stroke. Za dolgoročno preprečevanje pomanjkanja ustreznih kadrov pa je nujno potrebno bolj intenzivno povezovanje podjetij, države in izobraževalnih ustanov. Samo na ta način se lahko države, ki svojih konkurenčnih prednosti ne gradijo na poceni delovni sili, razvijajo ob pomoči mednarodne menjave in zagotavljajo večje število dobro plačanih delovnih mest.

V prihodnje pa lahko vzporedno z razvojem informacijsko-telekomunikacijske tehnologije pričakujemo tudi selitev nekaterih dobro plačanih zaposlitev (predvsem tistih, kjer za izvedbo nalog ni potrebna neposredna bližina delavca) na območja s cenejšo delovno silo. Ta proces danes že poteka v Indiji, kamor svoje operacije selijo številne tuje multinacionalke s področja informatike in telekomunikacij. Ob nadaljnjem razvoju infrastrukture in ustreznih izobraženih kadrih pa enostavno procesiranje informacij ne bo več edina dejavnost, ki bo predmet selitve, temveč se bodo zelo verjetno na ta območja selile tudi dejavnosti razvijanja posameznih informacijskih proizvodov.

Tranzicijska gospodarstva, med katera številne klasifikacije prištevajo tudi Slovenijo, so zaradi prestrukturiranja gospodarstva na prehodu v tržni sistem izgubila relativno veliko število delovnih mest. Po začetnih prilagoditvenih šokih pa naj bi ta gospodarstva v prihodnje na račun višje produktivnosti ustvarjala nova delovna mesta in zniževala število brezposelnih ljudi. Zlasti opazna je brezposelnost med mladimi, kar še enkrat potrjuje nezadostno število ustreznih delovnih mest in neskladje med izobraževalnimi ustanovami, državo in podjetji. K zmanjšanju števila brezposelnih na območju tranzicijskih držav pa naj bi v prihodnje pripomogla tudi stabilizacija gospodarskih razmer v industrijsko razvitih državah.

Zdi se, da proces globalizacije in vzporedno zniževanje transportnih stroškov nista prispevala k rasti migracij v tolikšni meri, kot bi morda pričakovali. Temu je botrovala predvsem restriktivna migracijska zakonodaja nekaterih gospodarsko razvitih držav, ki na ta način skušajo predvsem nižje kvalificirane domače delavce zaščititi pred konkurenco, ki bi jo povzročila priseljena delovna sila. Položaj je nekoliko drugačen le pri visoko izobraženih imigrantih. Ker je v razvitih gospodarstvih zelo občutno pomanjkanje ustreznih visoko kvalificiranih delavcev, so nekatere države omilile restriktivne ukrepe, in tako olajšale priliv predvsem imigrantov z visoko strokovnimi znanji.

LITERATURA

1. Brue L., McConnell R.: Economics: Principles, Problems and Policies. 11. izdaja. B.k.: McGraw-Hill Publishing Company, 1990. 866 str.
2. Burtless G.: Worsening American Income Inequality: Is World Trade to Blame? B.k.: Brookings Review, 14(1996), str. 16-21.
3. Cohen S., Zaidi A.: Global Skill Shortages. Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, 2002. 139 str.
4. Cohen S., Zaidi A.: Globalization, Skill Shortages and Surpluses in the New Economy. Paper for the Special Session on »Can the Labor Market of the Network Economy Cope with Economic Shocks and World Political Uncertainty?«. Berlin: International Industrial Relations Association, 2003. 14 str.
5. Dawson T.: One step ahead. [URL:http://web15epnet.com/citation.asp?tb=1&_ug], People management, 28. 1. 2004.
6. Goldsmith E., Mander J.: The Case Against the Global Economy And for a Turn Towards Localization. London: Earthscan Publications Ltd, 2001. 321 str.
7. Griffith J.: Looking Ahead. B.k.: Westchester County Business Journal. 37 (1998), 12, str. 35
8. Gross D.: Three Million Foreigners, Three Million Unemployed? International Monetary Fund Institute. [URL:<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp99124.pdf>], 12. 1. 2004.
9. Hatch J., Clinton A.: Job growth in the 1990s: a retrospect. Monthly Labor Review, B.k., 2000, str. 6-14
10. Kumar A.: Mednarodna ekonomika. 2. izdaja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2001. 255 str.
11. Leonard A.: How Structural Costs Imposed on U.S. Manufacturers Harm Workers and Threaten Competitiveness. B.k.: The Manufacturing Institute of the National Association of Manufacturers, 2003. 30 str.
12. Nesporova A.: Unemployment in the transition Economies. [URL:http://www.unece.org/eod/pub/022/022_3.pdf], 23. 1. 2004.
13. Polanec S.: Demografija in pokojnine. Finance, Ljubljana, 247(2003), str. 16.
14. Razin A., Sadka E.: Interactions between international migration and the welfare state. CESifo Working Paper Series: Working Paper No. 337. [URL:<http://ssrn.com/abstract=258941>], 10. 1. 2004.
15. Ruane F.: Globalisation and Fragmentation: Evidence for the electronics industry in Ireland. Ulster: School of Public Policy, Economics and Law. Trinity Economic Papers Series, 1999. 27 str.
16. Scheve K., Slaughter M.: Foreign Direct Investments and Labor-Market Outcomes. Yale: DG ECFIN Workshop, 2003. 48 str.

17. Sinn H.: EU Enlargement and the Future of the Welfare State. *Scottish Journal of Political Economy*. [URL:http://papers.ssrn.com/sol3/paperscfm?abstract_id=309503], 10. 1. 2004.
18. Streeten P.: *Globalisation: Threat or Opportunity*. 1. Izdaja. Copenhagen: Copenhagen Business School Press, 2001. 173 str.
19. Suranovic S.: Why Economists Should Study Fairness. *Challenge*, B.k., 40(1997), September/Oktobar, str. 5.
20. Williamson G., Hatton T.: What Fundamentals Drive World Migration. NBER Working Paper Series. [URL:<http://www.nber.org/papers/w9159>], 10. 1. 2004.

VIRI

1. Blueprint for New Tourism.
[URL:<http://www.wttc.org/blueprint/WTTCBlueprintFinal.pdf>], World Travel and Tourism Council, 10. 2. 2004.
2. Fed Chairman Warns against Forcing China to Boost Value of Its Currency. *Texas: Forth Worth Star-Telegram*, 12. 12. 2003.
3. Global Employment Trends-Employment Prospects.
[URL:<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/gloemptn.pdf>]. 22. 1. 2004. 108 str.
4. Greenspan Casts Doubt on Impact Of China Actions. *Washington: The Washington Post*, 12. 12. 2003.
5. Indian It Exports Set for Further Growth.
[URL:<http://search.epnet.com/direct.asp?an=9943847=f5h>]. *Computer Weekly*, 5. 6. 2003.
6. International Trade Statistics 2003. [URL:<http://www.intracen.org/tradstat/>], International Trade Center, 26. 1. 2004.
7. IT skills shortages persist despite economic slowdown. B.k.: *Computer Weekly*, 2003. 17. 10. 2002. Str. 18.
8. Knowledge Workers, Teleworkers and Plumbers: Labour in the Global Information Economy. 41st Annual Convention, Los Angeles, 2000. Working papers.
[URL:<http://www.ciaonet.org/isa/mac01>]. 3. 12. 2003.
9. National Assosiation of Manufacturers-Employment Situation 2003.
[URL:http://www.nam.org/Docs/IEA/26337_Employment_Situation.pdf?DocTypeID=9&TrackID=&Param=@CategoryID=433@TPT=Employment+Situation], 5. 2. 2004.
10. Net Gain for India. B.k.: *Euromoney Institutional Investor PLC*, 2001. Str. 164–169.
11. OECD-Economic Outlook No. 74.
[URL:<http://www.oecd.org/dataoecd/45/50/20428201.pdf>]. 26. 11. 2003. Str. 1–5.

12. OECD Main Economic Indicators.
[URL:<http://www.oecd.org/dataoecd/41/13/18595359.pdf>], 5. 2. 2004.
13. Stolen Jobs. B.k.: Economist Newspaper Limited, 13. 12. 2003. Str. 14–15.
14. The Supply and Demand for Skills in the Biotechnology Sector. A study for the Expert Group on Future Skills Needs. B.k.: 2003. 144 str.
[URL:<http://www.skillsireland.ie/publicationspress/Reports2003/biotechnology/Biotecnology.pdf>]
15. Trends in International Migration. Annual Report.
[URL:<http://www.oecd.org/dataoecd/23/41/2508596.pdf>], Organisation for Economic Co-Operation and Development, 10. 1. 2004.
16. USA: Chinese Textile Imports Capped At 7,5 %.
[URL:<http://www.efu.com.cn/eng/onlinesales/promotion/allround/2003-11-20/2526.html>]. 26. 1. 2004.

PRILOGA

Priloga 1: Indikatorji pomanjkanja kadrov po posameznih skupinah za izbrane države (za obdobje 1998–2001).

Država	Skupina poklicev			
	1	2	3	4
Avstralija	4,33	4,33	4,00	2,33
Italija	3,67	4,33	4,00	2,67
Španija	4,00	4,33	3,67	2,67
Švedska	4,00	4,33	3,67	2,67
Velika Britanija	3,00	4,67	4,00	2,00

Vir: Globalization, Skill Shortages and Surpluses in the New Economy, 2003, str. 10.

Legenda posameznih skupin poklicev:

- 1- Najvišji delavci v zakonodajnih organih, menedžerji na najvišjih položajih.
- 2- Strokovnjaki na različnih področjih.
- 3- Strokovnjaki na področju tehničnih znanj in njihovi sodelavci.
- 4- Uradniki.